

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
НАСОКА: МБА - Менаџмент

„Управување со кредитен и каматен ризик во банкарскиот систем“

-Магистерски труд-

Ментор:

Проф. д-р. Ристо Фотов

Кандидат:

Жарко Василев, индекс број 208221

Штип, 2018

UNIVERZITY OF GOCE DELCEV-STIP

**FACULTY OF ECONOMICS
MBA Management**

**“MANAGEMENT OF CREDIT AND INTEREST RISK IN COMMERCIAL
BANKING”**

-MASTER THESIS-

Shtip, 2018

Комисија за оцена и одбрана

Ментор:

Име и презиме

Звање, институција

Член

Име и презиме

Звање, институција

Член

Име и презиме

Звање, институција

„Управување со кредитен и каматен ризик во банкарскиот систем“

Краток извадок

Кредитниот ризик е најдоминантен банкарски ризик и претставува основа на банкарското работење, тој е содржан во сите кредитни производи.

Кредитниот ризик се јавува кога комитентот не е во можност да ги измирува своите обврски спрема банката во согласност со претходно договорените износи и рокови помеѓу двете страни.

Успешното управување со кредитниот ризик претставува една од основните активности на финансиските институции, бидејќи на тој начин се следат сите активности што имаат ризичен профил. Некои од активностите на банката, какви што се: процесот на идентификација, процесот на мерење, процесот на мониторинг и контролирање на ризикот, овозможуваат лицето што презема ризик или управува со него јасно да го согледа тој ризик и последиците што произлегуваат од него. Одлуките што се донесуваат за преземање на ризикот, треба да се во целосна согласност со деловната стратегија и со целите што се определени од менаџментот и да бидат експлицитни и јасно поставени, на тој начин добивката што се очекува да се оствари од преземениот ризик треба да биде адекватна компензација за преземениот ризик, а исто така банките треба да поседуваат доволно капитал, со кој би се амортизирал преземениот ризик.

Каматниот ризик претставува ризик од неповолни идни движења на каматните стапки, а со тоа и ризик од промена на вредноста на средствата што носат каматни приноси, какви што се банкарските заеми или обврзниците. Каматниот ризик е дел од категоријата пазарни ризици, кои ја искажуваат веројатноста или можноста од потенцијална промена на добивката и на пазарната вредност на капиталот на банката која би била предизвикана од промената на пазарните цени.

Каматниот ризик ја покажува веројатноста за промена на нето-каматните приходи на банката поради промена на пазарните каматни стапки односно каматниот ризик покажува колку приходите и расходите на банката реагираат на промените на пазарните каматни стапки.

Клучни зборови:

кредитен ризик, банка, комитент, обврски, побарувања, менаџмент, каматна стапка, промени, каматен ризик, каматни приходи, пазар.

“MANAGEMENT OF CREDIT AND INTEREST RISK IN COMMERCIAL BANKING”

Abstract

Credit risk is the most dominant and is the foundation of banking, it is contained in all loan products. Credit risk arises when it occurs when the client is unable to settle its obligations to the bank, or the agreed amount within the agreed deadlines. Successful management of credit risk is one of the primary activities of financial institutions, because they monitor all activities that have a risk profile. Some of the activities like: process of identifying, process of measuring, process of monitoring and controlling risk allow the person taking the risk or manage it clearly perceive that risk and the consequences arising from it.

Decisions that are made to take the risk to be in full compliance with the business strategy and goals as set by management and be explicit and clearly laid out, thus the profit is expected to be derived from underwriting should be adequate compensation for underwriting, banks also should have enough capital that would redeem underwriting.

Interest risk is a risk for a bank from future low/high interest rates and affects it to the income from interest rates in banking loans and bonds. Interest risk is a market risk and is showing the probability of change in income and market value of banks assets due to changes in market prices.

Interest risk is showing the probability of change in net-income due to changes in market income rates and showing possibilities how income and obligations are reacting to changes of market interest rates.

Keywords:

Credit risk, bank, client, receivables, obligations, management, interest rate, underwriting, change, interest risk, income from interest rate, market.

Содржина

Краток извадок.....	4
Abstract.....	6
Вовед.....	9
I Глава - КЛУЧНИ ФИНАНСИСКИ РИЗИЦИ.....	11
1. Формални дефиниции за банкарски ризик	11
1.1 Кредитен ризик.....	14
1.1.1 Поим, видови и значење на кредитниот ризик.....	19
1.1.2 Ризик од неисполнување на достасаните обврски.....	20
1.1.3 Ризик од изложеност.....	22
1.1.4 Ризик на наплатливост.....	23
1.1.5 Ризик на кредитна премија.....	24
1.1.6 Ризик на влошување на кредитниот рејтинг.....	24
1.2 Каматен ризик	25
1.2.1 Мерење на изложеноста на каматен ризик.....	27
1.2.2 Јазот како мерка на каматниот ризик.....	28
1.2.3 Извори на каматен ризик.....	29
II Глава - КРЕДИТЕН РИЗИК – МЕРЕЊЕ/ОЦЕНКА И УПРАВУВАЊЕ.....	34
2.1. Мерење на кредитниот ризик	34
2.1.1 Методологија за мерење на ефикасноста на банките во управувањето со кредитниот ризик.....	37
2.1.2 Управување со кредитниот ризик	42
2.1.3 Органи за управување со кредитниот ризик.....	44

2.2 Кредитната способност на клиентот како квалитативен аспект за оценка на кредитниот ризик во процесот на одобрување на кредитот	46
2.3 Интерни методи за мерење на кредитен ризик	47
2.4 Биланс на состојба, биланс на успех и извештај за готовинскиот тек ...	47
2.5 Модели за мерење и управување со кредитен ризик.....	51
2.6 Политики за лимитирање или намалување на кредитниот ризик.....	54
2.6.1 Минимизирање на кредитниот ризик.....	57
2.7 Основни принципи на системот на управување со кредитен ризик.....	60
2.8 Основни елементи на управување со кредитен ризик.....	61
2.9 Одборот за управување со ризици.....	65
 III Глава - КАМАТЕН РИЗИК-МЕРЕЊЕ/ОЦЕНКА И УПРАВУВАЊЕ.....	67
3.1 Општо за ризикот на каматните стапки.....	67
3.2 Методологија за утврдување и промена на каматните стапки.....	68
3.3 Влијание на каматниот ризик врз финансиското работење на банката.....	71
3.4 Мерење на изложеноста на каматниот ризик.....	71
3.5 Извори на каматен ризик.....	73
3.6 Одговорност за управување со ризикот на каматни стапки.....	75
3.7 Мерење на ризикот на каматните стапки.....	77
3.8 Управување со каматниот ризик.....	79
3.9 Ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности.....	82
ЗАКЛУЧОК.....	85
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	93

ВОВЕД

Овој магистерски труд се состои од три глави, кои претставуваат концепциска целина.

Имено, воведниот дел, односно **Глава I**, се однесува на предметот, проблемот и целите на истражувањето потребно за овој труд, со што попрецизно ќе се објасни значењето на видовите ризици во банкарското работење, односно конкретно ќе се осврнеме само на кредитниот и на каматниот ризик. Во денешните услови на работење, а особено во услови на глобализација на целата светска економија па така и на банкарскиот сектор, присутни се голем број ризици што го доведуваат во прашање успешното работење на банките. Управувањето со ризиците како научна дисциплина е од понов период, но со големо значење во новите концепти на работењето на банките. Банките како специфична институција, кои имаат голем импакт на целокупната светска економија како и со својата специфична финансиска структура, се изложени на специфични ризици, со кои треба да се управува на правилен и соодветен начин. Банките при усвојувањето нови инструменти, техники и стратегија на работење, како и при креирање нови банкарски производи, со самите нови активности ја шират листата на ризици со нови предизвици. Неизвесноста уште повеќе се зголемува со промена на каматните стапки, промена на депозитите и неможноста на должниците да го вратат кредитот, како и под влијание на некои фактори какви што се слаба регулација на прописи, морален хазард, како и работење на банките со дејности што претходно не биле традиционално во банкарскиот домен.

Во **Глава II** ќе се осврнеме поконкретно на еден од најголемите ризици во банкарското работење - кредитниот ризик.

Кредитниот ризик е ризик од финансиска загуба на банката доколку клиентот или договорната страна од финансискиот инструмент поради разни причини не успее да ги исполни своите договорни обврски.

Од многубројните видови ризици со кои банките се справуваат во своето работење, кредитниот ризик е еден од најважните и најголемите ризици. Кредитниот ризик се појавува со појавувањето на самото банкарство, бидејќи зајмувањето пари помеѓу две и повеќе договорени страни, секогаш со себе ја носело опасноста позајмените средства да не бидат вратени. Затоа,

кредитниот ризик е еден од најважните ризици за банката, бидејќи кредитните активности се основни банкарски активности. Во трудот ќе се осврнеме на начинот на управување и справување со кредитниот ризик во банкарскиот сектор на Република Македонија.

Во трудот ќе ги објасниме основните принципи на системот на управување со кредитниот ризик во банкарскиот сектор на Р. Македонија, одговорност при утврдување ризик, органи за управување со кредитниот ризик, извори и ефекти од кредитен ризик, мерење на ризикот и др.

Предмет на анализа во **Глава III** е не помалку важниот за банкарското работење - каматниот ризик.

Каматниот ризик претставува ризик од неповолни идни движења на каматните стапки и со тоа и промена на вредноста на средствата што носат каматни приноси, какви што се банкарските заеми или обврзниците.

Во овој дел ќе се осврнеме на подетална анализа на каматниот ризик како економска категорија, начинот на мерење на каматниот ризик, методологијата што се користи при утврдување на каматните стапки, како и значењето и влијанието на каматниот ризик врз севкупното работење на банките.

Ќе се осврнеме на начинот на управување и справување со каматниот ризик во банкарскиот сектор на Република Македонија.

Предмет на нашиот интерес ќе бидат основните принципи на системот на управување со каматниот ризик кај банките во Р. Македонија, одговорност при утврдување ризик, органи за управување со каматниот ризик, извори и ефекти од каматен ризик, мерење на ризикот на каматните стапки и др.

На крајот на овој труд, **Заклучокот**, ќе се обидеме да сублимираме една порака од овој труд, односно да дадеме свое скромно мислење за подобро управување со кредитниот и со каматниот ризик во банкарскиот сектор на Република Македонија.

I Глава - КЛУЧНИ ФИНАНСИСКИ РИЗИЦИ

„Факт е дека управувањето со ризици претставува неизбежна компонента на банкарскиот бизнис. Кратко и јасно, тоа е смислата на банкарството“.¹

Управувањето со ризиците е релативно нова научна дисциплина и нејзиното настанување е условено од економската криза во светот и глобализација на светскиот пазар. Управувањето со ризиците во својот домен на работа ги има идентификацијата, мерењето, следењето и контролата на ризиците во работењето. Кога се зборува за управување со ризиците во банкарството, банката како институција со специфична финансиска структура, изложена е на специфични ризици со кои треба да се управува. Во управувањето со банкарски ризици спаѓаат активности какви што се откривање на клучните финансиски ризици, преземање мерки за намалување или за зголемување на изложеноста на банката и изнаоѓање соодветни методи за надзор и управување со ризичните фактори во реално време. Управувањето со ризици во последно време ја има главната улога во успешното остварување на банкарските задачи и се јавува како основна дејност во работењето на банките.

Управувањето со ризиците (risk management) може да го дефинираме како „дисциплина што има цел да ги заштити средствата и профитот на банката во насока на намалување на потенцијалните загуби пред тие да настанат“.²

1. Формални дефиниции за банкарски ризик

Банката при својот стремеж кон оптимална профитабилност во својата дејност се соочува со неизбежни макроекономски (инфлација или рецесија) и микроекономски ризици (нови конкурентни бизниси). Покрај овие ризици, банките се соочуваат и со голем број ризици типични за финансискиот сектор, кои се атипични за дејностите во нефинансискиот сектор. Ова е последица на сè покомплексните банкарски активности и услуги како и на примената на

¹ Walter Wriston, former CEO of Citibank, The Economist, april 1993

² Risk management Glossary –Risk and Insurance Management Society, New York, 1985, p.66

релативно нови финансиски инструменти, кои со себе влечат и нови типови финансиски ризици на кои треба да се внимава.

Модерната банкарска стратегија на работење се темели врз три важни фактори: пари, време и ризик. Во современото банкарство се присутни голем број ризици што ги доведуваат во прашање поединечните банкарски активности, а кои влијаат врз зголемувањето на неизвесноста на резултатите од трансакциите и во целина ја зголемуваат неизвесноста на банките во остварувањето приходи.

Во овие услови на работење при зголемена конкуренција која предизвикува и раст на ризикот во работењето, банките пристапуваат кон воведување иновации во своето работење и управувањето со ризиците. Секогаш се бара нов пристап за решавање на проблемите, како и процена на ризиците во работењето пред самото зачекорување на банките во определени финансиски потфати. Со глобализација на светот па така и на банкарското работење, се појави зголемување и разновидност на ризиците со кои се соочуваат банките.

Оваа теза се потврдува и со светската економска криза што ескалира во текот на 2008 година. Во новите услови на работење настанати по финансиската криза во 2008 година, пред банкарскиот менаџмент се поставија нови посложени задачи за чија реализација е потребно да се креира таков оперативен концепт на работни политики што ќе треба да обезбеди контрола на вкупните ризици. Појавата на ризикот во работењето е карактеристика на секоја банка, така што ни неутралните банкарски работи не се изземени од ризик.

Ризиците со кои се соочуваат банките се неизбежни и мора да бидат проценети, да се контролираат и финансиски да се неутрализираат за да не го загрозат своето работење во целина.

Со промените на каматните стапки, промената на депозитите, со неможноста на должниците да го вратат кредитот, како и влезот на банките во активности што претходно не биле традиционално банкарски, неизвесноста расте сè повеќе.

Во современото банкарското работење се претпоставува дека постојат пет фактори што влијаат врз ризиците:

Т – ризик од технологија – технологијата најде масовна употреба во банкарското работење. Ризикот од технологијата произлегува од проблемите поврзаните со неа, а ги вклучува негативните последици на банката за заработка, профит и капитал.

Р – ризик од промена на прописите – ризик што настанува со промената на законите и другите прописи, кои можат да влијаат директно и негативно врз можноста на банките да заработат или индиректно на нејзината способност да се приспособи кон измените во прописите.

И – ризик од каматна стапка – ризик што се појавува со промените на каматните стапки, врз кои банките поединечно немаат некое големо влијание односно нив ги формира понудата и побарувачката на пазарот.

С – ризик од корисниците – ризик што е поврзан со можноста на потенцијално преземање на клиентот од страна на конкурентните банки. Тука потенцијално најголем проблем се големите клиенти или целната група на банката за кои се води вистинска пазарна војна и од чии депозити и пласмани банката најмногу зависи во работењето.

К – ризик од адекватност на капиталот – ризик солвентност – доколку се покаже дека се материјализирани сите наведени ризици, тоа може да доведе до ризик од загрозување на солвентноста на деловните банки. Со тоа банките влегуваат во зоната на неусогласеност со меѓународните стандарди на банкарското работење што се законски одредени.

Иако постојат различни дефиниции за ризик, во сите нив се издвојуваат два заеднички елемента, и тоа: неизвесноста на резултатите и загубата како еден од можните резултати.

„Ризикот е состојба во која постои можност за негативно отстапување од посакуваните резултати што ги очекуваме или на кои се надеваме. Затоа можеме да кажеме дека за да би постоел ризик во финансиското работење, мора да постои можност дека ќе настане, да предизвика економска штета, да

биде неизвесен и да биде случаен“³. Од многуте дефиниции за ризикот, може да се дојде до констатација дека банките во своето секојдневно работење се во неизвесност дали ќе ги остварат посакуваните резултати и се соочени со веројатноста од одредени очекувани или неочекувани загуби. Очекуваната загуба се однесува на просечната загуба што ја очекува банката во одреден временски период и има третман на стандарден трошок од извршување на дејноста, при што банката издвојува резервации и овој трошок го зема предвид кога се одредуваат цените на банкарските производи. При неочекувана загуба, тука нема вкалкулиран стандарден трошок од извршување на дејноста, туку е вкалкулиран како ризик од вршење на дејноста. Неочекуваната загуба е статистички проценета загуба за дадено ниво на веројатност (на пример, 99%) поврзана со неповолни настани. Капиталот на банката во овој случај е оштетен и служи како амортизер на неочекуваната загуба.

1.1 Кредитен ризик

Најчеста дефиниција на кредитниот ризик гласи: веројатност од финансиска загуба произлезена од неможност за целосна, делумна или задоцнета наплата поради неможноста на кредитокорисникот да ги исполни своите кредитни обврски, согласно договорените кредитни услови, или кредитен ризик е веројатноста должниците на банката да не ги исполнат своите кредитни обврски согласно договорените услови.⁴

Под кредитен ризик се подразбира ризик од загуба за банката поради неможноста нејзиниот клиент да ги намирува своите обврски кон неа во договорениот износ и/или во договорените рокови.⁵

Врз можноста на корисникот на кредитот да ги намири своите обврски кон банката, влијаат голем број фактори, и тоа оние што се под негова контрола и

³Vaughan, E., Vaughan, T., Osnovi osiguranja – Upravljanje rizicima, MATE (John Wiley&Sons, Inc.), Zagreb, 1995, str. 4-6

⁴ Виолета М., (2010), „Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство“, Центар за банкарство и финансии, Скопје

⁵ НБРМ, „Одлука за управување со ризиците“, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2013

оние што се надвор од негова контрола, односно кредитниот ризик зависи од две групи фактори⁶:

1. **Егзогени - надворешни** (состојбата во економијата, државната регулатива во општеството, природната средина и сл.)

2. **Ендогени - внатрешни** (клучна улога има стручноста и способноста на кредитниот аналитичар). Кредитниот ризик всушност претставува функција на егзогените (систематски) и ендогените (несистематски) фактори.

Егзогените екстерни фактори можат да влијаат врз појавата на кредитниот ризик на поединечни пазари. Постои зависност меѓу нивото на економска активност и појавата на загуба кај кредитите. При економската активност со тенденција на растење, кредитокорисниците полесно ќе остваруваат профит и ќе се во можност да ги враќаат позајмените средства при што загубите од неплаќање на кредитите би биле минимални. Во обратен случај, кога нивото на економската активност ќе почне да биде во опаѓачка динамика, кредитокорисниците ќе имаат поголема тешкотија во однос на исполнувањето на своите обврски, а потенцијалните загуби од неплаќање на кредитите би биле со многу поголема веројатност.

Ендогените интерни фактори што може да ги контролира банката се рефлектираат преку однесувањето на менаџментот на банката во поглед на управувањето на кредитниот ризик.

Како клучни внатрешни одредници на кредитниот ризик се сметаат⁷:

- ✓ Обемот на кредити (големината на кредитното портфолио);
- ✓ Кредитната политика (услови и механизам за наплата на кредити);
- ✓ Кредитен микс.

Банкарските службеници што работат како кредитни аналитичари треба во своите анализи да ги користат сите расположливи податоци врзани со макроекономските движења во државата како и во поединечните стопански

⁶ Виолета М., (2010), „Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство“, Центар за банкарство и финансии, Скопје

⁷ J. F. Sinkey, (1998) Commercial Bank Financial Management, New York

гранки што се од особен интерес за банката. Екстерните фактори се веќе однапред дефинирани па врз нив не може да се влијае и затоа менаџментот на банката треба да посвети внимание на интерните фактори што го детерминираат кредитниот ризик.

Кредитниот ризик го претставува ризикот на побарувањата од инвеститорот ако не можат да бидат реализирани на денот на нивното втасување, односно пласираните средства од инвеститорите кај емитентите да не бидат вратени под услови и рокови наведени во договорот на обврзницата.

Овој ризик се манифестира поради неизвесноста од појава на различни случаи од објективна и субјективна природа за подолгите периоди во кои треба да се вратат инвестираните средства.

Во теоријата се познати неколку видови кредитен ризик:⁸

1. ризик од платежна неспособност;
2. ризик од кредитно ширење и
3. ризик од намалување на квалитетот на пласманот.

Ризикот од платежната неспособност е резултат на финансиската неспособност на емитентот да ги исполни условите од договорот на емисијата за целосно и навремено отплатување на главнината и каматата. Оној дел за кој се смета дека нема да може да се наплати се нарекува стапка на платежна неспособност. Платежната неспособност се пресметува одвреме-навреме, но не значи дека таа се појавува во секој случај. Потребата за пресметување на можниот ризик подразбира утврдување на евентуалната потреба од надоместување на тој ризик. Поради тоа, постои стапка што се пресметува на веќе случени платежни неспособности, затоа што и да престане исплатата, сепак еден дел од неа ќе се наплати. Тоа учество, всушност, се нарекува стапка на надоместување.

Бидејќи секоја обврзница со себе носи различен ризик од платежна неспособност, таа носи и различна стапка на принос. Разликата меѓу сигурните

⁸ Ивановски Зоран, „Хартии од вредност и портфолио менаџмент“, Европски универзитет, Скопје, 2007, стр. 211

обврзници што најчесто ги издава државата и обврзниците што ги издава некоја корпорација е видлива на кривата на принос, којашто претходно беше образложена. Премијата за ризик што ја добива инвеститорот над онаа на државните хартии од вредност се нарекува ширење. Делот од премијата за ризикот што е подложен на ризик од платежна способност се нарекува кредитно ширење. Колку се зголемува кредитното ширење, толку пазарната цена на обврзниците се намалува. Ризикот на кредитното ширење го претставува ризикот од намалување на должничката обврска на емитентот, а со тоа инвеститорот губи од својата инвестиција.

Ризикот од намалување на квалитетот на пласманите или т.н. ризик од понизок ранг т.е. рејтинг се појавува при промена на рејтингот на емитентот на обврзниците. Секој инвеститор ги инвестира своите средства во обврзници во согласност со ризикот на платежна способност што тој преферира да го сноси. Најголем дел инвеститори при вложувањето најмногу се потпираат на анализите за квалитетот на емисиите и емитентите што произлегуваат од специјализираните институции. Доколку имаат аверзија кон ризик и преферираат сигурни инвестиции, тогаш тие бараат високорангирани компании со помали кредитни ширења (односно поблиски до безризичните хартии од вредност). Кредитниот рејтинг на компаниите може да биде намален од две причини: првата од нив е прикажувањето полоши перформанси од претходните периоди; а втората е преземањето активности и деловни одлуки што во иднина можат да предизвикаат неспособност за подмирување на обврските. Ваквиот начин на намалување на оценката (потценувањето) на компаниите се нарекуваа т.н. паднат ангел.

Интернационализацијата и сè полабавата законска регулатива ја зголемија можноста за ширење негативни влијанија во работењето на банките. Менаџментот во банката секојдневно прави компромиси помеѓу големината на ризикот и големината на приходната стапка. Ризикот од загуба настанува со веројатноста дадените средства како кредит да не бидат вратени во предвидениот амортизационен период на кредитот. Во најлош случај, загубата може да биде целосна, а може да биде и делумна ако сепак дел од средствата се амортизираат. Кредитниот ризик вклучува и намалување на кредитниот рејтинг на деловниот субјект, што значи опаѓање на позицијата на тој деловен

субјект на рејтинг листата и намалување на неговите можности за некои идни одобрувања на кредити. Поместувањето на факторот на ризик во правец на негов раст го зголемува и очекуваниот пазарен приход што претставува важен параметар при обезбедувањето на кредитите.

Една од главните дејности на современите банки е да ги идентификуваат, да ги мерат и да ги проценуваат ризиците на кои се изложени во своето работење. Секоја банка има обврска да создаде посебна организациска единица што ќе управува со ризиците. Управувањето со ризиците треба да се приспособи кон големината и организациската структура на банката, обемот на банковата активност, како и на видот на работата што ја извршува. Банките во своите акти пропишуваат процедури за идентификација, мерење и процена на ризиците во согласност со прописите, стандардите и правилата што ги пропишува Законот за банки, а е регулирано интерно во самата банка со Одлука за управување со ризици. Актите на банките што се однесуваат на процедурите на идентификација, мерење и процена на ризиците, како и нивното управување, мора да ги опфатат сите видови ризици.

Кредитниот ризик е стар колку и самото банкарство бидејќи зајмувањето парични средства на другата договорена страна отсекогаш со себе носело опасност зајмените средства да не бидат вратени. Уште оттогаш е препознаена потребата за управување со овој ризик за да се спречат негативните последици во банкарското работење и биле преземани различни активности во правец на заштита од нив. Се разбира дека степенот на сложеност на механизмите со кои е управувано со кредитниот ризик тогаш е многу поедноставен во споредба со денес. Денес цел на управување со кредитниот ризик е на адекватен начин да се контролира изложеноста на ризик и да се следи секое евентуално влошување, како и да се преземат превентивни мерки за да се спречат неповолните ситуации.

1.1.2 Поим, видови и значење на кредитниот ризик

Главни компоненти на кредитниот ризик се изложеноста на кредитен ризик, веројатноста од загуба, намалување на кредитниот рејтинг и процентот на покривање на евентуалната загуба. Рангирањето на кредитобарателот претставува традиционално утврдување на неговиот кредитен рејтинг. Најпознати и најголеми рејтинг агенции во светот, познати и како **The Big Three credit rating agencies**⁹ се: „**Standard&Poor’s**“, „**Moody’s**“ и „**Fitch Group**“. Според бројките од 2013 година, тие држат заедно 95% од светскиот пазар. Во работењето на рејтинг агенциите, повеќе внимание се посветува на оценување на конкретниот должнички однос отколку на кредитобарателот, земајќи го предвид фактот што ризикот на секој кредитен пласман се менува во зависност од степенот на задолженост на кредитобарателот, колатералот и нивото на приоритетност на конкретниот долг. Банките имаат процедура на интерен ранг на деловните субјекти бидејќи повеќето компании немаат јавен кредитен рејтинг публикуван од агенции за рејтинг. Кај интерното рангирање се зема превид како ризикот на самиот кредитобарател, така и ризикот на гаранцијата, односно стапката на покривање. Рангирањето опфаќа и т.н. country risk, кој го подразбира политичкиот ризик на работење во една земја, при што се анализира и вредноста на нејзината валута. Рангирањето го става во фокус ризикот на индивидуална кредитна линија односно кредитобарател-должник. Како најбитен за банките е вкупниот ризик на портфолиото на кредитни пласмани. Бројот на должници, нивните дејности, обемот на пласирани средства во поодделни дејности, групи на должници, односно различни земји – сè се тоа факти што директно влијаат врз ризичноста на портфолиото. Портфолио кредитниот ризик е критичен параметар од аспект на можен ризик, па според тоа мошне е важно да се утврди големината на капиталот за покривање на овој ризик. Изнаоѓањето на портфолио ефект претставува комплексна задача поради недостигот на податоци за кредитниот ризик и поради метеодолошката проблематика при утврдување на односот помеѓу степенот на ризичност помеѓу должниците што се наоѓаат во банкарското портфолио.

⁹ Wikipedia.org

1.1.3 Ризик од неисполнување на достасаните обврски

Овој ризик се дефинира како веројатност клиентот да не биде во можност да ги исполни своите обврски спрема банката. До неисполнување на обврските може да дојде како резултат на: неможност за исплата на ратата (немање доволно средства), кршење на клаузулите во договорот, законски процедури - влегување во стечај или ликвидација, влошување на економските услови. Ризикот од неизвршување на обврските претставува веројатност дека ќе настане загуба за банката во одреден временски период во иднина. Веројатноста не може да се мери директно, туку за нејзино мерење најчесто се користат статистички податоци од минатото. Таа се добива по екстерен пат, од разни агенции или сè почесто по интерен пат преку анализа што ја спроведува самата банка. Врз основа на податоците од претходните години може да се утврди веројатноста од неисполнување на обврските. Многу често анализата за настанување загуба се врши така што потенцијалните клиенти се групираат според карактеристиките што ги поседуваат и за кои веќе е утврдена веројатноста за неисполнување на обврските. Постои голема меѓузависност помеѓу рејтингот и можноста за неисполнување на обврските. Овие податоци се јавни и нив ги пресметуваат рејтинг агенции за различни временски периоди. Голем број клиенти и потенцијални клиенти, особено во нашата земја, немаат кредитен рејтинг. Во тој случај банката врши интерно рангирање со методологија што е дефинирана во процедурите за управување со кредитниот ризик. Во практиката се покажало дека постои одредена врска помеѓу интерниот рејтинг и рејтингот од агенциите, кој го поврзуваат екстерниот рејтинг со неисполнувањето на обврските во минатото. Оваа метода е лесна и за имплементација и за користење, но таа може да се користи само апроксимативно.

Рејтинг агенциите најчесто ги прикажуваат следниве информации:

- Висина на неисполнетите обврски, на годишно или на некое друго ниво;
- Менување на висината на неисполнетите обврски, како резултат на промената на условите во економијата;

- Трансакциона матрица на различни рејтинг класи.

Во светот, процентот на ризикот од неисполнување на обврските кај инвестиционите класи е многу мал и се движи под 1%, нормално и овие вредности варираат во зависност од временскиот период. Колку е полош рејтингот, толку е поголем и процентот на неисполнување на обврските, тој дури оди и до 8% за рејтинг класа Б. Односот помеѓу процентот на неисполнување и рејтингот не е пропорционален. Зголемувањето на процентот на неизвршување на обврските во однос на рејтингот го карактеризира експоненцијален раст. Повеќето банки имаат посебен оддел за анализа на кредитниот ризик. Нивната цел е да ја максимизираат додадената вредност на акционерот преку управување со кредитниот ризик. Менаџерското одлучување секогаш игра клучна улога, но добриот тим за управување со кредитен ризик употребува квалитативни и квантитативни методи за проценување на кредитниот ризик. Употребата на различните методи е одредена од информациите што банката може да ги собере за клиентот (кредитен рејтинг, екстерен рејтинг, статистика на неисполнување на обврските).

Доколку банката не е способна да добие информации за потенцијалниот позајмувач, таа најверојатно ќе заземе квалитативен пристап кон проценувањето на кредитниот ризик, кој вклучува употреба на листа на фактори специфични за секој позајмувач што треба да се земат предвид:

- Мината кредитна историја;
- Коефициент на задолженост на позајмувачот;
- Богатството на позајмувачот;
- Дали заработувачката на позајмувачот е нестабилна;
- Историја на вработување;
- Колку време позајмувачот е клиент на банката;
- Колку време живее на одредено место;
- Дали идната макроекономска клима ќе влијае врз можноста на апликантот да ја исплати.

На пример, позајмувач со висок коефициент на задолженост и флексибилна стапка ќе биде погоден за кревањето на каматната стапка. Затоа, одделот за кредитен ризик ќе мора да ги земе предвид прогнозите за макроекономските индикатори какви што се каматните стапки, стапката на инфлација и идните стапки на економски раст.

1.1.4 Ризик од изложеност

Ризикот од изложеност настанува кога постои неизвесност што се појавува во врска со големината на средствата што се изложени на ризик. Овој ризик може да се занемари кај сите кредитни линии што имаат точно договорен распоред на исплата. Ризикот од изложеност е голем кај сите кредити, кај кои распоредот на исплата не е однапред познат. Тоа се главно кредити што клиентот има право самоиницијативно да ги користи (според неговите потреби) до одреден износ: проектно финансирање кај кое не е познат однапред точниот датум на исплата и инвестирање, револвинг кредити и сите вонбилансни ставки (како што се, на пример, гаранциите - банката врши плаќање наместо клиентот, ако тој не е способен да го изврши плаќањето). Во овие случаи ризикот од изложеност зависи исклучиво од клиентот. Самоизложување претставува големина на средства што банката може да ги изгуби доколку настанат негативни ефекти, не земајќи го предвид враќањето на средствата, затоа што загубата настанува во иднина односно датумот на загуба не е познат, тоа е некој непознат износ во иднина, кој е изложен на ризик. Временскиот профил на изложеноста се знае само во случај кога распоредот на исплата е однапред строго дефиниран со договор.

Во други ситуации, за да се процени овој ризик, потребно е да се прават проекции.

Кај кредитните линии кај кои е познат само максималниот износ, а и датумите на отплата на кредитот, позната е само моменталната искористеност на средствата, како и нивото до кое клиентот може да користи кредит. Остатокот од кредитот што не е искористен, се води како вонбилансна ставка. Во овој случај ризикот се јавува како последица на иницијативата на клиентот да користи кредит. Во оној момент кога клиентот ќе се одлучи да искористи колкав било дел од кредитот, тогаш тој дел станува билансна ставка.

Во зависност од самата природа на вонбилансните ставки, банката има обврска да го вреднува ризикот што таа го сноси. Некои ставки, како што е, на пример, револвинг кредитот, чијшто неискористен дел се води како вонбилансна ставка, со себе носи голема ризичност и голема е веројатноста дека до крајот ќе бидат искористени, додека кај некои други ставки, како на пример гаранциите, таа веројатност е многу помала.

1.1.5 Ризик на наплатливост

Ризикот на наплатливост во литературата е познат и како стандарден ризик и настанува кога должникот делумно или целосно не ги извршува своите договорени кредитни обврски и кога пазарната вредност на конкретниот кредит падне под вредноста по која бил одобрен. Ова е во суштина најзначајната димензија на кредитниот ризик; стандардниот ризик, „default risk“, најчесто се јавува во три случаи¹⁰:

- Прво, ако должникот не го извршил плаќањето во рамките на договорот за кредити по најмалку три месеци од моментот на доспевање;
- Второ, ако должникот прекршува кои било од заштитните клаузули во договорот за кредит, при што автоматски се започнуваат преговори меѓу банката и должникот, а во спротивно банката бара да се врати целиот долг;
- Трето, ако пазарната вредност на активата на должникот падне под вредноста на неговиот долг. Тоа значи дека сегашните очекувања на идните парични текови не овозможуваат враќање на целиот долг. Доколку се оствари ова сценарио, банката нема право да поведе правна постапка за наплата.

¹⁰ Joël Bessis (1998), Risk Managment in Banking, John Willey & Sons Ltd, England

1.1.6 Ризик на кредитна премија

Ризикот на кредитна премија претставува ризик според кој кредитната премија ќе се промени и тоа ќе влијае врз влошување на перформансите на клиентот (емитентот), што значи потенцијално ќе се создадат проблеми во отплатата и во сервисирањето на кредитот. Премијата за ризик е правопропорционална со ризичноста на корисникот на кредитот. Проценката на ризичноста на корисникот на кредитот зависи од веројатноста кредитот да биде оштетен и од големината на оштетата.

1.1.7 Ризик на влошување на кредитниот рејтинг

Кредитниот рејтинг е збир на својства на барателот на кредит врз чија основа може да се процени неговата способност да го врати долгот навреме. Кредитниот рејтинг е мислење за кредитниот ризик во иднина и вклучува проценка на способноста и подготвеноста на кредитобарателот навремено и целосно да ги исполни своите обврски кон доверителите. Ризик на кредитниот рејтинг претставува ризик според кој ќе дојде до влошување на кредитниот рејтинг на клиентот кога кредитот е активен, односно во периодот на неговата отплата. Главните активности на агенциите за кредитен рејтинг се анализа и обезбедување на мислења за кредитната способност на претпријатијата („corporate rating“) и државата („sovereign rating“).

Покрај тоа, постојат рејтингот на локалната самоуправа („municipality rating“), рејтингот на проекти („project rating“), финансиската моќ на банките („financial strength rating“) итн. Три највлијателните агенции во финансискиот пазар се: „Standard & Poor's“ (S&P), „Moody's Investors Service“ (Moody's) и „Fitch Ratings“ (Fitch). Меѓународната агенција за кредитен рејтинг „Standard and Poor's“ (S&P) оценките за кредитен рејтинг ги започнува со AAA, што означува дека должникот има екстремно силен капацитет да ги исполни финансиските обврски, па оди преку AA+, AA, AA-, A+, A итн. сè до D, што ја означува процената дека должникот банкротирал по сите основи.

Оценките за кредитен рејтинг го означуваат и односот на потенцијалните движења на рејтингот во иднина. Тој може да биде позитивен („positive“), негативен („negative“), стабилен („stable“) и развоен („developing“). Позитивната

перспектива покажува дека рејтингот може да се зголеми во иднина. Негативната перспектива укажува на тоа дека рејтингот во иднина би можело да продолжи да се намалува, додека стабилната перспектива претпоставува дека рејтингот во иднина ќе се одржува на континуирано ниво. Перспективата за развој ретко се манифестира и укажува на тоа дека најверојатно ќе се случат промени во рејтингот во текот на следните една до три години.

1.2 Каматен ризик

Каматниот ризик претставува ризик од неповолни идни движења на каматните стапки и со тоа и промена на вредноста на средствата што носат каматни приноси, какви што се банкарските заеми или обврзниците. Каматниот ризик е дел од категоријата пазарни ризици, кои ја покажуваат можноста за промени кај добивката и пазарната вредност на капиталот на банката која би била предизвикана од евентуалната промена на цените на пазарот.

Во основа, пазарниот ризик се јавува во три видови:

- каматен ризик,
- ценовен ризик и
- девизен ризик.

Каматниот ризик во банките

Кога се менува каматната стапка, се менува и вредноста на кредитите со фиксна каматна стапка. Ако имаме растење на каматната стапка, вредноста на тие кредити ќе опаѓа. При оваа ситуација, банката како кредитор се среќава со опортунитетен трошок од помалата камата што ја наплаќа, ама пак сега се наоѓа во поволност да пресмета повисока каматна стапка при одобрување нови кредити со фиксна каматна стапка. Кога каматните стапки би паѓале, банките како кредитори ќе се соочат од една страна со загуба по основа на камата на новоодобрените кредити, а од друга страна со корисноста да наплаќаат повисока камата на претходно одобрените кредити.

Во случај на пораст на каматните стапки, депонентите ги повлекуваат своите депозити, посебно ако постои можност за нивно предвременно повлекување бидејќи ќе остварат поголема заработка со инвестирање на тие пари по поголема каматна стапка. Банката во тој случај се среќава со проблем за одржување на својата ликвидност. Заради повлекувањето на депозитите, банката мора да го надомести повлечениот износ (квантитативен ефект) од својот биланс, а при новите задолжувања ќе плаќа по нови, повисоки каматни стапки (трошковен ефект). Во спротивно, ако банката не успее да ги надомести изгубените средства, таа ќе биде присилена да го намали својот обем на работа.

Во случај на паѓање на каматните стапки, на банката ѝ претстои опасност од предвремена отплата на кредитите, поради што е принудена да одобрува кредити по помали каматни стапки.

Каматниот ризик ја покажува веројатноста за промена на нето-каматните приходи на фирмата поради промена на пазарните каматни стапки. Кажано поинаку, каматниот ризик покажува колку приходите и расходите на банката се отпорни на промените на пазарните каматни стапки. Во зависност од структурните карактеристики на средствата и обврските на банката, промената на каматните стапки може да ги зголеми или да ги намали приходите и расходите на банката. Сите средства и обврски на банката можеме да ги поделиме во две групи: каматночувствителни и каматнонечувствителни¹¹. Каматночувствителни средства и обврски се оние чии приходи и расходи се менуваат под влијание на промените на пазарните каматни стапки. Доколку промените на каматните стапки не се одразуваат врз приходите на средствата, т.е. расходите на обврските, тогаш станува збор за каматнонечувствителни средства и обврски. Како што може да се насети ако каматночувствителните средства се поголеми од износот на каматночувствителните обврски, тогаш нето-каматните приходи на банката ќе се зголемат, а ќе се намалат во случај на опаѓање на каматните стапки. Доколку, пак, каматночувствителните средства се помали од износот на каматночувствителните обврски, тогаш нето-каматните приходи на банката ќе се намалат при пораст на каматните стапки, а

¹¹ Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011, стр. 66

ќе се зголемат во случај на опаѓање на каматните стапки. Според тоа, изложеноста на каматниот ризик кај банките може да се измери преку показатели од типот на:

- Разликата меѓу износот на каматночувствителните средства и каматночувствителните обврски;
- Односот меѓу износот на каматночувствителните средства и каматночувствителните обврски.

1.2.2 Мерење на изложеноста на каматен ризик

Најстара техника за мерење на изложеноста на банката на каматниот ризик е статистичката анализа на јазот (*static gap analysis*). Всушност, оваа техника ја мери изложеноста на каматниот ризик само од аспект на ефектите на промените на каматните стапки врз нето-каматниот приход. Тоа воопшто не треба да биде изненадување имајќи предвид дека, набљудувано на краток рок, раководството на банките обично е насочено кон профитабилноста. Анализата на јазот е статистичка техника затоа што ја мери изложеноста на каматниот ризик во определена временска точка, притоа користејќи ги информациите од билансот на состојбата.

Примената на оваа техника поминува низ следниве неколку фази¹²:

- Поставување краткорочни цели за нето-каматниот приход;
- Групирање на средствата и на обврските на банката во зависност од нивната чувствителност на промените на каматните стапки;
- Предвидување на промените на каматните стапки во следниот период;
- Мерење на изложеноста на банката на каматен ризик;
- Управување со каматниот ризик.

¹² Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011, стр. 306

1.2.3 Јазот како мерка на каматниот ризик

Показателите на јазот ја мерат изложеноста на банката на каматен ризик. Кај банките може да разликуваме позитивен јаз, негативен јаз или нулти јаз.¹³

Позитивен јаз

Банката има *позитивен јаз (positive gap)* ако вредноста на каматночувствителните средства е поголема од износот на каматночувствителните обврски, односно таа е каматночувствителна на страната на средствата (*asset sensitive*). Мерено со показателите, таквата банка ќе има позитивен јаз, а коефициентот на каматната чувствителност ќе биде поголем од 1. Банката со позитивен јаз е изложена на ризикот од намалување на каматните стапки бидејќи во тој случај, каматните приходи на банката ќе се намалат за поголем износ во споредба со каматните расходи и тоа ќе предизвика намалување на нето-каматниот приход. Во обратен случај, доколку дојде до пораст на каматните стапки, банката со позитивен јаз ќе доживее зголемување на нето-каматниот приход, бидејќи нејзините каматни приходи ќе пораснат за поголем износ во споредба со каматните расходи.

Негативен јаз

Ако износот на каматночувствителните обврски го надминува износот на каматночувствителните средства, банката се соочува со *негативен јаз (negative gap)*, односно таа е каматночувствителна на страната на обврските (*liability sensitive*). Таквата банка ќе има негативен релативен јаз и коефициент на каматна осетливост помал од 1. Банката со негативен јаз е изложена на ризикот од зголемување на каматните стапки бидејќи во тој случај, каматните расходи на банката ќе се зголемат за поголем износ во споредба со каматните приходи и тоа ќе предизвика намалување на нето-каматниот приход. Во обратен случај, доколку дојде до опаѓање на каматните стапки, банката со негативен јаз ќе доживее зголемување на нето-каматниот приход, бидејќи нејзините каматни расходи ќе се намалат за поголем износ во споредба со каматните прих

¹³ Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011, стр.309

Нулти јаз

Најпосле, доколку банката има *нулти јаз*, односно нејзините каматночувствителни средства се еднакви на каматночувствителните обврски, таа ќе биде заштитена од ефектите на промените на каматните стапки. Во тој случај, ако дојде до промена на каматните стапки, тоа еднакво ќе се одрази врз каматните приходи и врз каматните расходи, така што нето-каматниот приход нема да се промени. Така, при пораст на каматните стапки, каматните приходи на банката ќе пораснат во ист обем како и каматните расходи. Обратно, ако се намалат каматните стапки, тоа ќе предизвика каматните приходи на банката да се намалат, но истовремено ќе се намалат и каматните расходи, и тоа во ист обем. Во двата случаи, промената на каматните стапки нема да предизвика никаков ефект врз профитабилноста на банката, т.е. нејзиниот нето-каматен приход нема да се промени.

1.2.4 Извори на каматен ризик

За квалитетно управување на ризикот на каматни стапки, неопходно е да се утврдат изворите на овој ризик, кои се воедно и примарни видови каматен ризик. Темелни извори (облици) на ризикот на каматни стапки на кои се изложува банката се¹⁴:

- ризик на рочна неусогласеност (*maturity risk, repricing risk*),
- ризик на кривата на принос (*yield curve risk*),
- темелен ризик (*basis risk*),
- опциски ризик (*optionality*).

Народната банка на Република Македонија го дефинира ризикот од промена на каматни стапки во портфолиото на банкарските активности како ризик од загуба што произлегува од неповолните промени на каматните стапки, а кои

¹⁴ J. F. Sinkey. (2001), *Commercial Bank Financial Management in the Financial Services Industry*, New Jersey: Prentice Hall.

влијаат врз позициите во портфолиото на банкарските активности. Притоа, таа наведува неколку извори на каматен ризик, и тоа следниве¹⁵:

- *ризик од промена на каматните стапки* во портфолиото на банкарски активности (ризик од загуба што произлегува од недоволните промени на каматните стапки, а кои влијаат врз позициите во портфолиото на банкарските активности на банката);
- *ризик од рочна неусогласеност* на каматночувствителните активни и пасивни позиции (ризик од разлики во рочноста за ставките со фиксна каматна стапка, односно времето на следната промена на каматните стапки за ставките со променлива каматна стапка, на активните и пасивните ставки);
- *ризик од кривата на принос* (ризик од непредвидените промени на кривата на приносот коишто можат негативно да влијаат врз профитабилноста и сопствените средства на банката). Кривата на принос може да има три облика: да биде растечка (искосена нагоре), рамна или опаѓачка (искосена надолу). Растечката (нагоре искосена) крива на принос покажува дека долгорочните приноси се поголеми од краткорочните приноси, односно дека хартиите од вредност со подолги рокови на достасување имаат повисоки стапки на принос во споредба со краткорочните хартии од вредност. Кога кривата на приносите е рамна, краткорочните и долгорочните обврски имаат ист принос. Ако краткорочните приноси се повисоки од долгорочните, кривата на принос е искосена надолу, односно таа е опаѓачка. Обликот на кривата на приносите, пред сè, е определен од фазата во деловниот циклус. Така, кога економијата е во рецесија, кривата на приносите е позитивно наклонета и е прилично стрмна, затоа што така каматните стапки се ниски, но во иднина кога економијата ќе заживее, се очекува нивно зголемување. Обратно, кога економијата се наоѓа на самиот врв од фазата на експанзија, кривата на приносите има негативен наклон, затоа што каматните стапки го достигнале своето највисоко ниво и во иднина

¹⁵ НБРМ, Одлука за управување со ризикот од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарските активности, „Службен весник на РМ“ бр. 163/2008

можат само да опаѓаат. Економистите развиле три теории за да го објаснат однесувањето на кривата на приносот: теорија на сегментирани пазари, теорија на очекувањата и теорија на преференцијално однесување. Овие теории вообичаено се оценуваат според два критериуми. Првиот е логичка конзистентност: дали теоријата нуди конзистентен модел на финансиските пазари што е способен да ги објасни настаните во реалниот свет. Вториот критериум се однесува на нивната моќ на предвидувања: колку добро теоријата ги објаснува вистинските податоци за кривите на принос.

- *ризик од разликите во висината на референтните каматни стапки на инструменти со слични карактеристики, во однос на рочноста или времето на следна промена на каматните стапки (ризик од неусогласеноста во времето на приспособување на каматните стапки по кои плаќа банката за различни инструменти со слична рочност);*
- *ризик што произлегува од опциите што се вградени во каматночувствителните позиции (ризик од влијанието што можат да го имаат опциите вградени во одредени инструменти врз нивните парични текови.*

Влијание на каматните стапки врз вредноста на ХВ

Секоја банка дел од своите средства покрај во кредити ги вложува и во хартии од вредност. Во портфолиото на банката можат да се сретнат најразлични видови хартии од вредност, тргнувајќи од високоликвидни државни хартии од вредност, ХВ на други финансиски институции па сè до ХВ на фирми што се поврзани (работат) со банката. Каматните стапки влијаат врз самата цена на ХВ и на добивката од реинвестирање на остварените приходи од хартиите од вредност што банката ги има во своето портфолио. Кога каматните стапки растат, банката се среќава со проблемот на паѓање на пазарната вредност на обврзниците, но и со раст на приходот што го остварува со реинвестирање по повисоки камати. И обратно, кога каматните стапки паѓаат, банката се среќава со раст на вредноста на обврзниците, но и со пониски приходи од реинвестирање по пониски камати. Во контекст на сето ова треба да се земат предвид и други карактеристики на обврзниците какви што се: време на

достасување, номиналната каматна стапка на која гласи ХВ и начинот на исплата на каматата и на главницата.

Влијание на каматните стапки врз пазарната вредност на банката

Управата на секоја банка настојува со својата деловна политика да ја зголеми пазарната вредност на банката. Еден од моделите со кој може да се прикаже вредноста на банката е моделот на сегашна вредност.

Сегашната вредност на имотот и на обврските на банката претставуваат идните парични текови од постојниот имот и обврски кои доспеваат до денес па сè до најдолгиот рок на доспевање. Посебно внимание треба да се посвети на влијанието на каматните стапки врз пазарната вредност на банката. Осетливоста на пазарната вредност на промените на каматните стапки може да се види преку економскиот модел на каматниот ризик.

Економскиот модел ни дава можност за разгледување на каматниот ризик на долг период, притоа земајќи го предвид и влијанието на каматните стапки врз вкупните парични текови што се генерираат во билансите на банката. Растот на каматите ја зголемува дисконтната стапка со која очекуваните парични текови се сведуваат на сегашна вредност, односно ја намалуваат вредноста на банката и обратно. Исто така, овој модел дава увид во способноста за управување со каматниот ризик на банката. Економската вредност на банката посебно им е важна на нејзините акционери, на нејзиниот управен одбор и на супервизијата.

Економската вредност на банката = сегашна вредност на очекуваните парични приливи од имотот на банката – сегашната вредност од очекуваните парични одливи по основ на обврски на банката +/- нето парични текови од вонбилансните позиции на банката. Со оглед на тоа што економската вредност го разгледува потенцијалното влијание на промените на каматните стапки на сегашната вредност на идните парични текови, овој пристап дава сеопфатен поглед на настаните што можат да се случат на долг рок како резултат на промените на каматните стапки. Од друга страна, овој модел бара создавање поголема база на податоци, но и повеќе време во замена за детален увид за

изложеноста на банката на каматниот ризик. Рочната неусогласеност помеѓу имотот и обврските на банката може да влијае врз нејзината пазарна вредност.

Ако побарувањата имаат подолг рок на доспевање во однос на обврските, растот на каматните стапки ја намалува пазарната вредност на банката, затоа што вредноста на имотот се намалува повеќе отколку вредноста на обврските. Главна задача на економскиот модел е да ја утврди вредноста на книговодствено евидентираниите билансни и вонбилансни позиции. Пазарната вредност ќе биде сегашна вредност на идните парични текови дисконтирани со помош на каматниот фактор.

II Глава - КРЕДИТЕН РИЗИК – МЕРЕЊЕ/ОЦЕНКА И УПРАВУВАЊЕ

2.1. Мерење на кредитниот ризик

Банките се свесни за постоењето на кредитниот ризик и го прифаќаат во замена за соодветниот принос што ќе биде доволен да ги покрие нивните трошоци за собирање средства од кои се одобруваат кредитите и со кој ќе се обезбеди соодветната премија за ризик од невраќање на кредитите. Поради тоа, тие мораат да извршат што попрецизни мерења на тој ризик.

Мерењето на кредитниот ризик, банките можат да го вршат на два начина:¹⁶

- со мерење на ризикот на секој кредит одделно и
- со мерење на ризичната изложеност на целокупното кредитно портфолио што тие го имаат.

При мерењето на ризикот на одделните кредити, најважно е банките коректно да ја формираат нивната цена. За таа цел е потребно што попрецизно да ги утврдат можностите за невраќање на кредитот. Денес на банките им стојат на располагање разни модели, кои главно можат да бидат квалитативни и квантитативни.

Квалитативните модели се детерминирани од обемот и од квалитетот на информациите што ги има банката за конкретниот кредитобарател. Овие податоци имаат двоен карактер: а) едните се специфични за самиот кредитобарател и се однесуваат на неговата дотогашна репутација на добар (кој навреме ги исполнува кредитните обврски) или на лош (кој често делумно или целосно не ги враќа земените кредити) кредитобарател; неговиот левериџ, односно коефициентот на неговата задолженост спрема расположливиот капитал (неговата презадолженост може да значи дека тој нема доволно приливи за да ги отплаќа претходно земените кредити и дека е спремен да земе кредит по секоја цена, без извесност дека ќе го врати); променливоста на неговата профитабилност, како израз на неговата повремена или трајна

¹⁶ Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011,

неспособност да го враќа кредитот; квалитетот на обезбедувањето (колатералот) што тој го нуди и од кој во голема мера зависи надоместувањето на кредитот ако должникот не сака или не е способен тоа да го направи; б) другите информации се однесуваат на специфичните пазарни услови, а посебно на движењата на пазарните каматни стапки како индикатори за условите во кои кредитобарателот стопанисува. Како пример, високите пазарни каматни стапки обично значат дека понудата на пари е значително помала од побарувачката на пари, така што постои желба за земање кредити и по многу високи каматни стапки, што укажува на постоење генерално висок кредитен ризик на финансискиот пазар.

Квантитативните методи за мерење на кредитниот ризик најчесто се изразуваат како модели за кредитно рангирање на комитентите (Credit Scoring Models). Разликуваме три вида модели: модели на линеарна веројатност, модели logit и модели на линеарна дискриминација. Првиот и вториот модел со користење историски податоци и финансиски коефициенти, ја проектираат веројатноста за невраќање на кредитот. Третиот вид модели кредитокорисниците ги систематизира во две класи: високоризични и нискоризични.

Во основата на сите квантитативни модели е содржано нумеричко одредување, кои фактори се битни за мерење на кредитниот ризик, оценувањето на нивната релативна важност и можноста за унапредување на начините за формирање цена на ризикот од невраќање на кредитот. Во последно време бројот на квантитативни модели се проширува со нови модели, кои при мерењето на кредитниот ризик ги земаат предвид и теоретските и финансиските податоци. Меѓу нив спаѓаат моделите RAROC, моделот CreditMetrics и моделот Credit Risc+.

Кредитната изложеност на некоја банка, сепак се мери според односот меѓу ризиците и приносот од соодветните кредити што го опфаќаат целото нејзино портфолио. Бидејќи во него се концентрирани разни видови кредити со различен степен на поединечна ризичност, мерењето на кредитниот ризик на вкупното портфолио на банката, најчесто се врши со примена на други, а не со претходно споменатите модели.

За намалување на ризикот на преголема концентрираност на кредитите, банките најчесто користат два едноставни модела:

а) модел на миграциска анализа, кој се потпира на промените во рејтингот на кредитокорисниците;

б) модел на лимитирање на концентрираноста, според кој банката воспоставува кредитни лимити за одделни сектори што земаат кредити, а да е усогласено со големината на нејзиниот капитал.

За повеќето банки лимитирањето е задолжително и поради соодветните кредитно-капитални лимити што ги воспоставува регулаторното тело на државата. Најновите модели за мерење на ризичната кредитна изложеност на банките произлегуваат од Модерната теорија на портфолио (Modern Portfolio Theory – MPT).¹⁷

Според таа теорија, со користење на својата големина, банката може да диверзификува значителни износи од кредитниот ризик сè дотогаш додека приносите од различните кредити се неперфектно корелирани. Типичен модел што произлегол од таквиот пристап на MPT е моделот KMV Portfolio Manager, а со слична намена се и претходно спомнатите CreditMetrics, Credit Risk + и Credit Portfolio View. Вториот пристап во примената на MPT се моделите што се базираат на историските коефициенти на кредитни загуби. Тие модели вршат оценување на систематскиот ризик од кредитни загуби на поединечен сектор или на одделна индустрија во однос на ризикот од загуби на целокупното портфолио на банката. Управувањето со кредитните ризици е еден од најбитните услови за успешно работење на банката.

Целта на управувањето со тој ризик е максимализирање на ризично приспособениот приход на банките, со одржување кредитна изложеност во некоја рамка што е прифатлива за банката. Управувањето со кредитниот ризик, банките можат да го имплементираат со примена на разни стратегии. Пред сè, тие треба да вршат селектирање на кредитните барања.

¹⁷ Linda A., Gayle DeLong, Anthony S. "Issues in the credit risk modeling of retail markets" Zicklin School of Business, Baruch College, New York

Ако должникот спаѓа во категоријата на зајмувачи со висок степен на ризик, неговото барање треба да биде одбиено или од него да се бара да плати повисока камата како компензација за зголемениот ризик.

Одобрувањето единечни кредити, кредити на одредена група компании од ист сектор или кредити на капитално-поврзани компании, банките треба да го вршат во рамките на лимитите што самите ги утврдиле или во рамките на лимитите што ги утврдило регулаторното (супервизорското) тело во земјата. Со тоа ќе се избегне опасноста поголемата концентрација на кредити кај еден субјект или кај еден сектор да предизвика загуби кај банката поради влошување на економската состојба на тој субјект или на тој сектор.

Банките можат значително да го намалат кредитниот ризик со обезбедување што е можно посигурна гаранција или колатерал за враќање на кредитот.

Ефикасен начин за заштита од кредитен ризик е диверзификација на кредитното портфолио по стопански гранки, дејности, територијално итн., со цел да се изврши дисперзирање и намалување на кредитниот ризик. Во последно време банките се служат со многу корисни инструменти за управување со кредитниот ризик, како, на пример, финансиските деривати (фјучерси, опции, свопови). Најпосле, не може да стане збор за квалитетно управување со кредитниот ризик без адекватно формирање на цената на кредитите каде што треба да се вклучи и премијата за ризик. Нејзината големина е зависна од степенот на оценетата ризичност на конкретниот кредит. Колку е поголема ризичноста на кредитобарателот, така расте и премијата за ризик, која се вклучува во составот на ефективната каматна стапка по која се одобрува кредитот.

2.1.1 Методологија за мерење на ефикасноста на банките во управувањето со кредитниот ризик

Успешното управување со кредитниот ризик претставува една од основните активности на финансиските институции, бидејќи на тој начин се следат сите активности што имаат ризичен профил. Процесите на идентификација, мерење, мониторинг и контролирање на ризикот, овозможуваат лицето што презема ризик или управува со него јасно да го согледа тој ризик и

последниците што произлегуваат од него. Одлуките што се донесуваат за преземање на ризикот треба да се во целосна согласност со деловната стратегија и со целите што се определени од менаџментот и да бидат експлицитни и јасно поставени. На тој начин добивката што се очекува да се оствари од преземениот ризик треба да биде адекватна компензација за преземениот ризик, исто така банките треба да поседуваат доволно капитал со кој би се амортизирал преземениот ризик. Банките го знаат значењето на кредитниот ризик и затоа сè повеќе вложуваат средства за подобрување на кредитната политика, односно за процесите за управување со кредитен ризик. Инвестициите за управување со кредитен ризик најмногу се однесуваат на методите, ресурсите, процесите и технологијата за следење, управување и моделирање со кредитниот ризик. Мерењето на кредитниот ризик се заснова на класификација на кредитната изложеност кон одделните клиенти во ризични категории од А до Д, со соодветен процент на исправка на вредноста / посебна резерва од 0% до 100%. Банката ја класифицира изложеноста на кредитен ризик во следните категории на ризик:¹⁸

Во ризична категорија А се класифицираат:

- Побарувања од НБРМ, држава Р. Македонија, Европската централна банка и владите и централните банки на други земји, каде е утврден кредитен рејтинг од најмалку А - (согласно со рејтингот на „Стандард и Пурс“) или А;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент чијашто сегашна финансиска состојба и проценетите идни парични приливи не го доведуваат во прашање неговото натамошно работење и можноста за намирување на тековните и идните обврски спрема банката;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што своите обврски спрема банката ги извршува во рокот на достасаност или со задоцнување најмногу до 30 дена и за кој банката во последните две години не извршила реструктурирање на побарувањата;
- Изложеност на кредитен ризик што е целосно обезбеден со првокласни инструменти за обезбедување.

¹⁸ НБРМ

Во ризична категорија Б се класифицираат:

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент за кој банката, врз основа на процена на кредитната способност, оценува дека паричните приливи ќе бидат доволни за целосно намирување на достасаните обврски, без оглед на прикажаните моментални финансиски слабости, со тоа што не постојат знаци за натамошно влошување на состојбата на клиентот;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што своите обврски најчесто ги извршува со задоцнување од 31 до 60 дена или со исклучок од 61 до 90 дена, доколку доцнењето е само повремено во интервалот од 61 до 90 дена и за кој банката во последните шест месеци не извршила реструктурирање на побарувањата.

Во ризична категорија В се класифицираат:

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент за кој се проценува дека паричните текови се несоодветни за редовно намирување на достасаните обврски;
- Банката може да не ја класифицира изложеноста во категорија на ризик В доколку: изложеноста е врз основа на царинска гаранција или гаранција за учество во тендер или финансискиот кредит е помал од 31.000.000 денари (ако финансискиот кредит е даден во странска валута, се зема предвид денарската противвредност на дадениот кредит) или финансискиот кредит е еднаков или поголем на/од 31.000.000 денари, а изложеноста на банката е поголема од износот на финансискиот кредит и банката извршила исправка на вредноста, односно издвоила посебна резерва најмалку во износот од 25% од износот на финансискиот кредит.
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што не е соодветно капитализиран;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент со неадекватна рочна структура на активата и пасивата;

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент за кој банката не располага со потребни ажурирани информации за да ја оцени кредитната способност на клиентот;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент чии обврски се реструктурирани;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што најчесто ги извршува своите обврски со задоцнување од 61 до 120 дена или со исклучок од 121 до 180 дена, доколку доцнењето е само повремено во интервалот од 121 до 180 дена;
- Изложеност на кредитен ризик кон клиент – нефинансиско лице кое има побарувања врз основа на финансиски кредит од лице со кредитен рејтинг еднаков или понизок од ЦЦЦ+ (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Цаа1 (согласно рејтингот на „Мудис“) или од лице со повисок кредитен рејтинг, но со седиште во земја чијшто кредитен рејтинг е еднаков или понизок од ЦЦЦ+ (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Цаа1 (согласно рејтингот на „Мудис“);
- Изложеност на кредитен ризик кон клиент – нефинансиско лице кое има побарувања врз основа на финансиски кредит од лице за кое не е утврден кредитен рејтинг, но е со седиште во земја чијшто кредитен рејтинг е еднаков или понизок од Б- (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Б3 (согласно рејтингот на „Мудис“) или е со седиште во земја за која не е утврден кредитен рејтинг.

Во ризична категорија Г се класифицираат:

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што е неликвиден;
- Категорија на ризик Г е доколку станува збор за вонбилансно побарување врз основа на царинска гаранција или гаранција за учество на тендер;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент чии доверители ги отпишале своите побарувања од него;

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент за кој е поведена постапка за стечај и за кој банката очекува делумна наплата на своите побарувања;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент за кој е поведена постапка за ликвидација;
- Изложеност на кредитен ризик, чија наплата зависи од активирањето на инструментите за обезбедување;
- Изложеност на кредитен ризик каде што постојат очекувања дека банката ќе наплати само дел од своите побарувања спрема клиентот;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што своите обврски најчесто ги извршува со задоцнување од 121 до 270 дена или со исклучок со повремено задоцнување од над 270 дена;
- Изложеност на кредитен ризик кон клиент (вклучувајќи и влади и централни банки) со кредитен рејтинг еднаков или понизок од ЦЦЦ+ (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Цаа1 (согласно рејтингот на „Мудис“);
- Изложеност на кредитен ризик кон клиент со повисок кредитен рејтинг, но со седиште во земја чијшто кредитен рејтинг е еднаков или понизок од ЦЦЦ+ (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Цаа1 (согласно рејтингот на „Мудис“);
- Изложеност на кредитен ризик кон клиент за кој не е утврден кредитен рејтинг, но е со седиште во земја чијшто кредитен рејтинг е еднаков или понизок од Б- (согласно рејтингот на „Стандард и Пурс“ или „Фич“) или Б3 (согласно рејтингот на „Мудис“) или е со седиште во земја за која не е утврден кредитен рејтинг.

Во ризична категорија Д се класифицираат:

- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент што своите обврски ги извршува со задоцнување подолго од 270 дена или воопшто не ги извршува;
- Изложеност на кредитен ризик спрема клиент во стечај, која истовремено не е обезбедена со квалитетен инструмент за обезбедување;

- Изложеност на кредитен ризик што е предмет на судски спор;
- Изложеност на кредитен ризик за кој банката очекува дека нема да биде во можност да ги наплати своите побарувања од клиентот во целост или ќе се наплати само незначителен дел.

Банките настојуваат да изнајдат начини за попрецизно мерење на кредитниот ризик поради различни фактори, а најдоминантни се:

- Растот на пазарот за тргување со секуритизирани заеми и со секундарни заеми;
- Поновата евалуација на бизнисот со кредитни деривати;
- Зголемениот акцент врз системите за мерење на перформансите понденирани со ризици и желбата да се преземе кредитен ризик.

Овие фактори придонесуваат кон зголемување на ликвидноста и транспарентноста на пазарот со банкарски заеми и други кредитни инструменти со кои може да се тргува. Пазарот на банките им дава и поголема флексибилност при исполнувањето на потребите на клиентите.

2.1.2. *Управување со кредитниот ризик*

Согледувањето и управувањето со кредитниот ризик може да се каже дека е јадрото на секоја финансиска институција, бидејќи на тој начин се следат сите активности што имаат ризичен профил. Процесите на идентификација, мерење, мониторинг и контролирање на ризикот се во насока на тоа лицето што презема ризик или управува со него јасно да го согледа тој ризик; вкупната изложеност на банката на ризик да е во рамките на лимитите што се определени од менаџментот; одлуките за преземање на ризикот да се во согласност со деловната стратегија и со целите што се определени од менаџментот; да бидат експлицитни и јасни; добивката што се очекува да се оствари да биде адекватна компензација за преземениот ризик и да има банката доволно капитал за амортизација на преземениот ризик. Банкарскиот бизнис не се разликува од другите бизниси, неговата профитабилност и успешност многу зависи од начинот на управување со преземените ризици.

Банките и другите финансиски институции ако имаат цел да остваруваат високи профити, треба да одобруваат кредити што ќе бидат вратени во целост од кредитокорисниците без изложеност на голем кредитен ризик.

Финансиските институции треба да разликуваат лоши од добри кредити за да остварат заработка. За што поуспешна проверка, финансиските институции мораат да прибираат сигурни информации од потенцијалните кредитобаратели. Собирањето и проверката на информациите е битен принцип за управување со кредитниот ризик.

Мерењето на кредитниот ризик овозможува преку анализа на кредитното портфолио да се утврди изложеноста на банката на кредитен ризик и износот на потенцијални загуби.

Основната методологија за мерење на ефикасноста на банките во управување со кредитниот ризик ги опфаќа следните индикатори¹⁹:

- а) Индекс на отфрлање = отфрлени кредитни барања/примени кредитни барања;
- б) Индекс на загуби = отпишани загуби/резервни средства за покривање на загубите;
- с) Индекс на наплата на побарувања = наплата на побарувања во текот на месецот/побарувања во текот на месецот.

Сумирајќи ги интерните детерминанти на кредитниот ризик, нето-кредитната загуба може да се изрази со равенката:

$$NLL = (VOL + LAR + C\&I + INC + ECY + FAIL)$$

каде:

NLL = претставуваат нето-кредитни загуби;

VOL = претставува обем на кредити;

LAR = коефициент на кредити спрема активата;

C&I = коефициент на комерцијалните и на индустриските кредити спрема вкупните кредити;

INC = приход на банката;

ECY = приход на населението усогласен со стапката на инфлација;

¹⁹ Ристо Ф., Кредитен ризик, интерен материјал, Штип

FAIL = број или вредност на тековните обврски по погрешни работи.

Процесот на мониторинг на кредитното портфолио е дел од процесот на управување со кредитниот ризик и подразбира благовремено и рано откривање на потенцијалните ризици како и потребата од брзо делување на банката. Управувањето со проблематични кредити подразбира преземање систем на ефикасни мерки за навремено откривање одредени отстапувања од договорот. Банките треба да изготват систем на контрола што ќе им овозможува да го следат квалитетот на кредитното портфолио на кредитокорисниците и тоа на секојдневна основа за да се овозможи преземање правни мерки, доколку би дошло до нарушување на исплатата.

Ваквиот систем ќе ѝ овозможи на банката да утврди дали кредитите се сервисираат навремено и според договорените услови.

Процесот на контрола се одвива континуирано, тој започнува со изготвувањето на кредитната анализа и продолжува во сите фази на кредитниот процес, сè до отплатата на кредитот. Контролата на кредитниот ризик се спроведува на три нивоа и со тоа се извршува контрола на кредитното портфолио, контрола на кредитниот должник и контрола на кредитниот процес.

2.1.3. Органи за управување со кредитниот ризик

Воспоставувањето политика за управување со кредитен ризик во една банка не гарантира успех во нејзиното работење, но со негово ефикасно спроведување, се обезбедува релативна сигурност дека работењето е во добра насока и кон постигнување на утврдените цели на банката и е во согласност со правилата и со законската регулатива. Управувањето со кредитен ризик претставува и потреба на органите на банката да може да го насочуваат капиталот кон активности со прифатлив ризик. Во зависност од склоноста на банкарскиот менаџмент кон ризикот, банката може да калкулира со поголем или со помал ризик, позиционирајќи се меѓу два екстрема: апсолутна аверзија кон ризикот или апсолутно прифаќање на ризикот.

Нивото на ризик што се прифаќа треба да биде сразмерно со способноста на банката да ја апсорбира евентуалната загуба и да оствари прифатлива стапка на принос.

Теоретски за поголеми приноси е потребно банката да презема и повисок ризик, што значи дека прецизна идентификација, мерење и управување со ризикот, но и успешно балансирање на односот принос – ризик, се доста важни аспекти на финансискиот менаџмент на банката во насока на остварување високи перформанси во работењето.

Ефикасната функција на управување со ризикот во банката би требало во принцип да ги опфаќа следниве елементи:

- Организациска структура;
- Сеопфатен пристап на управување со ризикот;
- Процес на управување со ризикот одобрен од одборот на директори што би требало да е конзистентен со пошироката деловна стратегија, капиталната сила, менаџерското искуство и вкупната подготвеност да се преземе ризик;
- Насоките и параметрите што се користат за управување со преземениот ризик, вклучувајќи ја деталната структура на пруденцијални лимити;
- Силен менаџмент информациски систем за известување, следење и контролирање на ризикот;
- Одвоени рамки за управување со ризикот независни од оперативното одделение и јасно ниво на одговорности за управување со ризикот;
- Периодичен преглед и проценка.

Банката е обврзана да има соодветно пропишана организациска поставеност за управување со кредитниот ризик, што подразбира јасно дефинирани надлежност и одговорности на органите на надзор и управување, кои се во согласност со Законот за банки во Република Македонија.

2.2 Кредитната способност на клиентот како квалитативен аспект за оценка на кредитниот ризик во процесот на одобрување на кредитот

Главна улога во мерењето на кредитниот ризик во процесот на одобрување на кредитот има квалитетната обработка на барањето за кредит. За поуспешно управување со кредитните ризици, примарна цел за една банка е квалитетно да го постави системот за анализа на кредитната способност на нејзините клиенти. Во секоја анализа на кредитната способност доминантни се факторите што се нарекуваат „5 Ц“:

1. карактерот на кредитобарателот (Character);
2. големината на капацитетот односно можност за плаќање (Capacity);
3. големината на неговиот капитал или богатство на должникот (Capital);
4. услови за обезбедување кредит (Collateral);
5. услови за работење на клиентот (Conditions).

Карактерот на кредитобарателот

Факторот „карактер“ може да се набљудува од потесен и од поширок аспект. Во потесен аспект, факторот „карактер“ ги опишува личните особини на кредитобарателот, при што акцент се става на неговата подготвеност да го врати кредитот по договорените услови. Во поширок аспект, вклучува и други елементи за оцена на кредитната способност, па се доаѓа до одвоена анализа и оцена: а) Карактерот на кредитобарателот во смисла на неговите особини и неговиот деловен углед; б) Карактеристики на деловниот субјект со кој управува тој како сопственик или менаџер. Кога станува збор за анализа на деловен субјект, карактеристиките се однесуваат на деловниот субјект со кој управува тој како сопственик или менаџер, а тоа се: деловна репутација, дејност, статус на правното лице, одговорност, интегритет, точност во поглед на намирување на обврските и сл. Позитивната оцена потврдува дека кредитобарателот е сигурен должник. По таа оцена се пристапува кон преговори за склучување на договорот за кредит.

2.3 Интерни методи за мерење на кредитен ризик

Квантитативниот метод при кредитирање на деловните субјекти.

Доколку банката се стреми кон успешно управување со кредитниот ризик, потребно е да утврди механизми и начини за мерење на кредитниот ризик. За успех во процесот на мерење на кредитниот ризик е потребна поголема база на информации поврзани со: изложеноста на кредитниот ризик, неможност за наплата на побарувањата, можноста за влошување на кредитниот рејтинг итн.

Банката е должна да воспостави политика за континуирано мерење на кредитниот ризик на кој е изложена. Со континуирано оценување и следење на кредитното портфолио, банката ја зголемува способноста да се заштити од евентуални несакани сценарија, кои би се јавиле како резултат на несолвентноста на клиентите. Интерниот систем на банката за да биде функционален и да има кредибилитет со неговите квалификации, мора да задоволува некој збир од минимум барања: диференцијација на кредитниот ризик, одредување на рангот на ризикот, воочување недостатоци на системот за рангирање и процедури, да има критериуми за рангирање, проценка на веројатноста од неплаќање, собирање податоци и поставување систем на информациона технологија, да користи интерно рангирање, интерно вреднување и објавување итн. Анализата на финансиските извештаи на банката претставува еден метод во мерење и оцена на кредитниот ризик.

2.4 Биланс на состојба, биланс на успех и извештај за готовинскиот тек

Билансите претставуваат база на секој финансиски извештај каде што врз основа на прегледот на сметководствените податоци групирани во соодветни групи и подгрупи ја прикажуваат финансиската состојба на деловниот субјект. Преку нив се утврдува кредитната способност на банките како и нивната деловна успешност во работењето. Централно место при анализа на кредитната способност зазема анализата на финансиските извештаи на кредитобарателот. Анализата на финансиските извештаи е традиционален начин со кој банките ги проценуваат кредитобарателите. Преку анализа на

извештаите добиваме увид во финансиското работење во претходниот период на кредитобарателот, врз чија основа ја проценува и неговата способност да ги исполни своите кредитни обврски. Финансиската анализа се заснова врз анализа на:

- ✓ биланс на состојба;
- ✓ биланс на успех;
- ✓ извештај за готовинскиот тек.

Кредитниот референт врз основа на соодветните показатели на билансот на состојба ја проценува сопственичката вредност, како и изворите на средства на кредитобарателот на пресечен датум, додека врз основа на показателите од билансот на успех ја проценува успешноста во работењето односно соодносот помеѓу приходот и расходот во еден пресметковен период.

Кредитниот аналитичар врз основа на финансиската анализа на билансот на состојба ја утврдува структурата на средствата и изворите на средства на кредитобарателот. Земајќи ги предвид секојдневните промени во работењето на деловните субјекти, за банката кредитор е важно да има на располагање биланс на состојба од неодамнешен временски период од работењето на кредитобарателот за кој е извршена ревизија од овластен ревизор и со тој биланс да е запознаено раководството на деловниот субјект. Активата и пасивата во билансот на состојба ги содржат следниве подгрупи:

Активa на билансот на состојба:

- ✓ Основни средства
- ✓ Обртни средства

Пасива на билансот на состојба:

- ✓ Капитал
- ✓ Долгорочни резервирања и обврски
- ✓ Краткорочни обврски

Основните средства ги сочинуваат:

- Нематеријалните вложувања

- Основните средства (градежни објекти, опрема, земјиште)
- Долгорочни финансиски пласмани

Обртните средства ги сочинуваат:

- Залихи (материјали, недовршени производи, готови производи)
- Дадени аванси
- Купувачи и краткорочни побарувања
- Парични средства и парични еквиваленти

Капиталот може да биде:

- Сопственички капитал и
- Туѓ (позајмен) капитал

Обврските на деловниот субјект се делат на:

- Краткорочни (што достасуваат до една година) и тука спаѓаат краткорочните кредити, земени аванси, обврски кон снабдувачите и други краткорочни обврски;
- Долгорочни (што достасуваат по една година) и тука спаѓаат долгорочните кредити и другите долгорочни обврски.

Билансот на успех го сочинуваат следниве делови:

- Редовни приходи и расходи и
- Вонредни приходи и расходи.

Исто така битен финансиски извештај за проценка на успешноста во работењето на деловниот субјект покрај билансите е извештајот за паричен тек. За да има секоја компанија здрава тековна финансиска состојба, мора да е способна:

- а) Да одговори на своите краткорочни обврски во рокот на нивното достасување;
- б) Да одржува доволно обртни средства за извршување на нормалните работни активности;

в) Да ја исплати пресметаната камата и издатоците на товар на распоредената добивка;

г) Да ја зачува својата кредитна способност.

Извештајот за паричниот тек ги прикажува промените во паричните средства и паричните еквиваленти во текот на еден пресметковен период (година, полугодие итн.)

За банката кредитодавател како и за другите надворешни корисници, извештајот на готовинскиот тек има значење поради давањето информации за способноста на деловниот субјект дека во наредниот временски период ќе биде платежно способен кон окружувањето (кредитори, акционери, доверители итн.). Доколку се јавува недостиг од парични средства на подолг временски период, тоа може да доведе до ситуација на загрозување на тековното работење на компанијата и да ја доведе до потенцијален стечај. Извештајот за готовински тек се состои од 3 групи парични текови: деловни, инвестициски и финансиски.

Паричните текови од деловните активности ги прикажуваат приливот и одливот врз основа на приходи и расходи од работењето на основната дејност на деловниот субјект.

Паричните текови од инвестициските активности ги прикажуваат приливот и одливот на готовина на деловниот субјект што се резултат на продажба и купување на недвижностите, хартии од вредност, опрема и сл.

Паричните текови од финансиските активности на деловниот субјект прикажуваат прилив и одлив што резултира од земените кредити, емисија на акции, обврзници и слично.

Пресметката на нето-добивката се заснова врз тековите на рентабилност (приходи и расходи), додека утврдувањето на нето-паричниот тек се заснова врз концептот на готовински тек (разлика меѓу приливот и одливот на парични средства). Значењето на извештајот на готовинскиот тек се согледува во вредноста на информацијата што се добива за деловниот субјект, а се однесува на неговата можност да ги сервисира обврските врз основа на земени

кредити (отплата на главницата и плаќање на каматата), како и можноста да ги сервисира секојдневните обврски од деловните активности и можноста за иден развој на работењето.

2.5 Модели за мерење и управување со кредитен ризик

Мерењето на кредитниот ризик претставува многу сложена фаза во процесот на управување со кредитниот ризик. Со цел да се овозможи правилно контролирање и управување со кредитниот ризик, неопходно е да се изврши квантитативно определување на кредитниот ризик, кое ќе придонесе кредитниот ризик да се држи во прифатливи рамки. Со помош на моделите за мерење и управување со кредитниот ризик, се овозможува анализа на кредитното портфолио со кое се утврдува изложеноста на банката на кредитен ризик и износот на потенцијалните загуби што би можеле да произлезат. Моделите за мерење и управување со кредитниот ризик најчесто се класифицираат како традиционални модели за мерење на кредитниот ризик и модерни, структурни модели за мерење на кредитен ризик.²⁰ Традиционалните модели што се користат за процена на кредитниот ризик се: експертски системи, рејтинг системите и моделот на кредитен рејтинг или скорс модел. Експертските системи служат за проценување на кредитната способност на кредитобарателите, нивната функција е да проценат колкав е степенот на ризик и да утврдат дали степенот на ризик е прифатлив за банката или не. Во секоја анализа на кредитната способност доминантни фактори што ја формираат се нарекуваат „5 Ц“.

- карактерот на кредитобарателот (Character);
- големината на неговиот капацитет или способност односно можност за плаќање (Capacity);
- големината на неговиот капитал или богатство на должникот (Capital);
- услови за обезбедување на кредит (Collateral);

²⁰ Linda A., Gayle DeLong, Anthony S. "Issues in the credit risk modeling of retail markets" Zicklin School of Business, Baruch College, New York

- услови за неговото работење (Conditions).

Карактерот на кредитобарателот претставува спремност и можност дел од долгот да се отплати навреме заедно со каматата. Процената на карактерот на кредитобарателот всушност претставува почетен услов за да можат да добијат кредит претпријатието или физичкото лице. Големината на капацитетот на кредитобарателот или капацитетот на задолжување значи процена на способноста на претпријатието или на физичкото лице од тековниот доход да ги врати кредитот и каматата. Оваа способност е врзана за обновување на доходот во периодот во кој треба да се врати кредитот. Капиталот ги покажува нето-средствата на должникот што се зема како критериум на кредитниот должник. Според тоа, висината на нето-имотот претставува резерва за да се врати кредитот во случај на неликвидност и со тоа се одредува висината на кредитот. Колатералот или залогот претставува реално покривање, кое може да биде во вид на хартии од вредност, побарувања од купувачи, фиксни активи и сл. Условите претставуваат економска околност, односно макроекономски или секторски околности што делуваат на способноста на отплата на банкарскиот заем во определен рок заедно со каматата. Рејтинг системите со кои се врши оценување и мерење на кредитниот ризик можат да се класифицираат како интерни и екстерни рејтинг модели. Внатрешниот рејтинг е осмислен од банките каде што тие самите ги поставуваат критериумите за мерење и за оценување на кредитниот ризик. Надворешниот рејтинг е обезбеден од посебни агенции на кои оценувањето и мерењето на кредитниот ризик им претставува основна дејност. Моделот на кредитно рангирање спаѓа во групата на квантитативни модели на оценување на кредитниот ризик. Крајната оценка кај овој модел претставува просек од поединечните бодувања врз чија основа банката донесува одлука за прифаќање или за одбивање на кредитното барање. Доколку вкупниот број бодови на кредитобарателот изнесува над одреденото критично ниво, тој ќе биде оценет како кредитоспособен, но доколку кредитобарателот не успеал да го освои потребниот број бодови, тоа ќе значи дека тој е премногу ризичен и ќе биде оценет како кредитонеспособен.

Дали одредено кредитно барање ќе биде прифатено или одбиено, зависи од кредитната политика што ја има поставено банката. Во моделите на кредитно

бодување обично постои некој интервал меѓу прагот на одбивање и прагот на прифаќање на кредитното барање, кој ја претставува областа на неодлучност, доколку бодови на клиентот се наоѓаат во овој интервал, кредитниот службеник спроведува квалитативна анализа, при што тој може да побара дополнителни информации за донесување на конечната одлука. Моделот на кредитно рангирање или скорс модел се јавува во три вида: модели на линеарна веројатност, модели logit и модели на линеарна дискриминација.

Првиот и вториот модел, со користење историски податоци и финансиски коефициенти, ја проектираат веројатноста за потенцијалната неможност за наплата на кредитот. Третиот вид модели кредитокорисниците ги систематизира во две класи: високоризични и нискоризични. Моделите на кредитно рангирање се релативно евтини да се имплементираат во процесот на работа на банките и се имуни од субјективност и недоследност на експертски системи. Современите методи на мерење на кредитниот ризик може да се поделат во два пристапа. Според првиот пристап, банката може да диверзификува значителни износи од кредитниот ризик сè дотогаш додека приносите од различните кредити се неперфектно корелирани.

Структурни модели за мерење на кредитен ризик се моделот KMV Portfolio Manager, CreditMetrics, Credit Risk + и Credit Portfolio View²¹.

Според вториот пристап се моделите што се базираат на историските коефициенти на кредитни загуби. Овие модели вршат оценување на систематскиот ризик од кредитни загуби на поединечен сектор или на одделна индустрија во однос на ризикот од загуби на целокупното портфолио на банката. VAR моделот се користи за мерење на кредитниот и пазарниот ризик. VAR претставува мерка на ризиците на банката коишто ја претставуваат максималната загуба на банката што може да се појави при дадено ниво на толеранција. Оваа мерка најчесто се користи за мерење на неочекуваните загуби. Миграционите матрици за кредитно рангирање се главна алатка што може да се користи за проценка на VAR (Values at Risk) за компонентата на кредитниот ризик. Вредноста во ризикот VAR е процена на ризикот која е

²¹ Emira Kozarević , VaR PRISTUP EVALUACIJI KREDITNOG RIZIKA BANAKA (KREDITNI VaR MODELI)

поставена да ги измери и да ги собере различните ризични позиции. Пресметката на VAR (Values at Risk) се базира врз потенцијалната променливост на пазарната вредност на активата и пасивата на банката, вклучително и вонбилансните ставки. Највообичаена дефиниција на VAR за кредитниот ризик е разликата помеѓу трошокот на максималната потенцијална загуба од неизвршување обврски и очекуваниот трошок од загубата. Тие трошоци се дефинирани како производ на максималната очекувана кредитна изложеност и максималната очекувана стапка на загуба.²²

Пристапи за оценување на кредитниот ризик што се најчесто користени се:

- CreditMetricsTM
- CreditRisk+TM
- KMV
- CPV

Овие модели редовно се користат од реномирани, меѓународно активни банки и се поддржани од Базелскиот комитет за банкарска супервизија. Моделите овозможуваат можност изложеноста на кредитен ризик фактички да може да се пресмета, со што на банките ќе им помогне да го создадат потребното ниво на капитал за покривање на изложеноста. Но сепак, поради ограничениот пристап до податоци, банките во земјите со помалку развиени финансиски пазари ретко ги применуваат, па повеќето од овие модели успешно се применуваат само во САД и во другите развиени земји.

2.6 Политики за лимитирање или намалување на кредитниот ризик

Банкарските регулатори посебно внимание им посветуваат на ризичните концентрации на банката. Целта на регулаторите е да се спречи банката да презема големи кредитни ризици во управувањето со кредитниот ризик, односно да се спречи пласирање на поголем дел од кредитите кај еден голем или група поврзани корисници на кредити. Прудентната регулатива вообичаено настојува да го лимитира износот на средствата што можат да се пласираат

²² Министерство за финансии на Република Македонија „Билтен“, Скопје, 2001

како капитални вложувања, кредити или одобрување други кредитни инструменти на секое правно или физичко лице или група поврзани лица. Лимитот вообичаено се изразува како процент од загарантираниот капитал на банката. Повеќето земји имаат воведено лимити што ја ограничуваат кредитната изложеност на банките во однос на поединечен кредитокорисник помеѓу 10% и 25% од гарантниот капитал. Базелскиот комитет за банкарска супервизија препорачува лимит од максимум 25% со интенција истиот лимит да биде сведен на 10% кога за тоа ќе се обезбедат практични услови. Банките се обврзани да ги пријавуваат најголемите кредитни изложености на супервизорската агенција.

Супервизорските агенции им даваат посебен акцент на кредитните изложености кои ги надминуваат воспоставените лимити и бараат банките да преземат соодветни мерки со кои ќе ја намалат кредитната изложеност, пред да стане концентрацијата прекумерно ризична. Во управувањето со големите кредитни изложености се вклучени и неколку дополнителни аспекти: адекватност на политиките, процедурите за идентификација на поврзаните клиенти, постоењето ефективна контрола и зависност од заедничките извори на отплата по користените кредити. Особено во случај кога станува збор за големи клиенти, банките треба да им посветат посебно внимание на комплексноста и на адекватноста на информациите што се однесуваат на тие клиенти.

Службениците за кредитни односи на банката треба да ги следат сите настани што може да имаат влијание врз големите клиенти и нивните перформанси на тековна основа, без оглед дали должникот редовно или со задоцнување ги отплаќа обврските во однос на банката. Кога одредени екстерни настани претставуваат причина за загриженост, кредитните службеници треба да бараат дополнителни информации за финансиските перформанси на клиентот во новонастанатите услови.

Кога постои основано сомнение дека должникот може да има тешкотии во отплаќањето на обврските кон банката, треба да се зајакне контролата и управувањето со кредитниот ризик што произлегува од тој клиент, што од своја страна подразбира банката да изготви планови, кои се однесуваат на

управувањето со кредитниот ризик во услови на различни ризични сценарија. Кредитирањето на поврзани лица е посебно опасно од аспект на изложеност на кредитен ризик.

Под поврзани лица обично се подразбира поврзани компании, менаџери и извршни службеници. Основно прашање овде е дали се донесени кредитните одлуки рационално и според политиките и процедурите на банката и дали е одобрен кредитот на пазарна основа или станува збор за кредити одобрени под поповолни услови во однос на рочноста, каматната стапка, колатералот итн. Друга димензија на концентрацијата на кредитниот ризик е изложеноста на банката во однос на поодделни сектори во економијата или во однос на точно утврдени географски региони.

Ваквите концентрации ја прават банката ранлива на шоките што можат да настанат во тие индустрии или географски региони. Оваа концентрација е посебно релевантна кај регионални или специјализирани банки во релативно мали земји со слаби економски перформанси. Честопати како резултат на влошената финансиска позиција кај корисниците на кредит се врши реструктуирање на кредитите, преку промена на дел од условите што биле договорени при одобрувањето, какви што се каматната стапка, рочноста, висината на отплатата и сл.

Реструктуирањето може да вклучи пренос на недвижности од кредитокорисникот на банката, побарувања или други средства од трети лица, замена на долг за капитал, за целиот износ или за дел од кредитот, или пристапување на нов должник кон долгот на оригиналниот должник. Таквите трансакции треба да бидат одобрени од Управниот одбор пред да бидат спроведени во практика. Политиките на банката, исто така, треба да обезбедат таквите кредитни побарувања да бидат адекватни од сметководствена и од контролна гледна точка. Доколку банката во своето портфолио има значен износ на реструктуирани кредити, тоа укажува дека таа се соочува со значајни проблеми во своето работење.

2.6.1 Минимизирање на кредитниот ризик

Постојат пет основни начини на кои банката може да го минимизира кредитниот ризик: преку прецизно формирање на цена на заемите, рационализирање на кредитот, употреба на колатерал, диверзификација на заемите и од неодамна преку обезбедување на капиталот и/или употреба на кредитни деривати.²³

- 1) Формирање цена на заемот: секоја банка сака да се осигури дека „цената“ на заемот (стапка на заем) ја надминува стапката приспособена за ризик и да ги вклучи можните трошоци за администрација на заемот
- 2) Кредитни ограничувања: поради потенцијалот за лоша селекција, повеќето банки не се потпираат само на стапките на заемите кога донесуваат одлука за позајмување. Наместо тоа достапноста на одреден тип на заем може да се ограничи за селектирана класа на позајмувачи, особено кај пазарите на мало. Со овие кредитни ограничувања се определува под кои услови може одредена компанија да земе кредит (во зависност од бројот на вработени, големина на обрт на средства, износот на капиталот со кој располага, финансиските резултати постигнати во претходните години итн).
- 3) Залог (колатерал): банките исто така употребуваат колатерал за да го намалат изложувањето на кредитен ризик. На тој начин таа се заштитува од евентуално неисплаќање на кредитот. Меѓутоа доколку цената на колатералот стане понестабилна, тогаш за непроменета стапка 108 на заем, банките мора да бараат повеќе колатерал за да ја компензираат зголемената веројатност за загуба на кредитот.
- 4) Диверзификација: дополнителната нестабилност создадена од зголемувањето на бројот на ризични земји може да се амортизира преку нови инјекции на капитал во банката или преку диверзификација. Новите пазари за заеми треба да ѝ овозможат

²³ Ш. Хефернан, (2009), Современо банкарство, Скопје: Академски печат, стр. 171

на банката да диверзифицира и на тој начин да ја намали вкупната ризичност на портфолиото на заеми, под услов да бара заеми што даваат приходи кои се во негативна корелација. На овој начин банките можат да ги диверзифицираат сите несистемски ризици. Банките треба да користат анализа за корелацијата при одлучување за тоа како ќе биде диверзифицирано портфолиото.

- 5) Кредитни деривати и осигурување на средствата: кредитните деривати се инструменти што овозможуваат финансиските ризици да бидат директно истргувани затоа што секој дериват е поврзан за специфичен инструмент или индикатор. Тие можат да се употребат како осигурување од неисплата на заем. Осигурувањето на средствата претставува метод за намалување на изложувањето на кредитен ризик, под услов третата членка да ја презема одговорноста за кредитниот ризик на осигурените средства.

Кредитен ризик е ризик од загуба за банката поради неможноста нејзиниот клиент да ги исплати своите обврски кон неа, во договорениот износ и/или во договорениот рок. Како компоненти на кредитниот ризик на банката се и следниве ризици:

- Ризик на другата договорна страна (counterparty risk) како потенцијален ризик банката да оствари загуба поради создавање ризична позиција спрема банки или финансиски институции со кои банката соработува, кој може да произлезе од необезбедените побарувања и
- Ризик при порамнување (settlement risk) како потенцијален ризик банката да не добие парични средства (плаќања) или финансиски инструменти од другата договорна страна на денот на порамнувањето, во случај кога банката веќе ја исполнила својата обврска.

Управувањето, односно оценката, лимитирањето, следењето и контролата на потенцијалниот ризик на другата договорна страна и ризикот при порамнување, банката ќе го уреди со посебна процедура. Со оваа политика се уредува

системот на управување на кредитниот ризик што произлегува од работењето на банката. Одредени изрази употребени во оваа политика го имаат следново значење:

- Клиент, во смисла на оваа одлука е лицето и лицата поврзани со него, кое е корисник на кредит или друг вид изложеност на кредитен ризик одобрен од банката или издавач на финансиски инструменти, врз основа на кој банката е изложена на кредитен ризик.
- Изложеност спрема лице и со него поврзани лица ги опфаќа вкупните билансни и вонбилансни побарувања на банката од тоа лице, вложувањата во хартии од вредност издадени од тоа лице и капиталните вложувања во тоа лице.
- Кредит е пласирање одреден износ на пари во замена за отплата на одобраниот и ненамирен износ, заедно со каматата и/или провизијата пресметани на тој износ.
- Кредитна изложеност според оваа политика се подразбира секоја трансакција што генерира кредитен ризик.
- Валутно индициран кредитен ризик е ризикот поврзан со кредитите и со другите пласмани што се одобрени во странска валута или во денари со валутна клаузула.
- Следење на кредит подразбира следење на исполнување на договорните услови, работењето, финансиската состојба на клиентот и вредноста на обезбедувањето на кредитот.
- Лице е домашно и/или странско правно и физичко лице.
- Поврзани лица се две или повеќе правни или физички лица што се поврзани деловно, управувачки или капитално, или се во сродство поради што тие заедно ја определуваат деловната политика и работат во координација едно со друго со намера да обезбедат вообичаени комерцијални предности или се поврзани на начин што едното правно или физичко лице има значителен интерес во друго правно лице.

Изложеноста кон поврзани лица за банката претставува единствен кредитен ризик, бидејќи финансиските проблеми кај едното од нив може да предизвика проблеми во отплата на обврските на друго, или на другите лица.

Поврзани лица со банка се:

- подружници на банката и други лица со кои банката има блиски врски,
- акционери со квалификувано учество во банката и со нив поврзаните лица, како и одговорните лица на тие акционери
- правни лица и
- лица со посебни права и одговорности во Банката и со нив поврзаните лица.

2.7. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА СИСТЕМОТ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

Системот на управување со кредитниот ризик се базира на следниве основни принципи:

- Принцип на „4 очи“ – принцип на одвојување на организациската единица што презема одреден ризик, односно онаа што е во директен контакт со клиентот и онаа што управува со преземениот ризик. Овој принцип претпоставува обезбедување јасна поделба на надлежностите и на одговорностите меѓу Секторот за кредитирање и гаранции како организациска единица што генерира кредитен ризик и одделението за управување со ризик, како организациска единица надлежна за управување со кредитниот ризик;
- Обезбедување јасна поделба на надлежностите и одговорностите во рамките на Секторот за кредитирање и гаранции како носител на кредитната активност помеѓу организацискиот дел надлежен за одобрување кредити (front office) и организацискиот дел надлежен за позадински работи во врска со кредитирањето (back office);
- Принципот – „запознај го својот клиент“ треба да овозможи да се идентификуваат сите значајни фактори што може да влијаат врз

ризичноста на клиентот, односно врз изложеноста на банката на кредитен ризик;

- Воспоставување систем на прифатливи инструменти за заштита од кредитниот ризик, односно негово намалување.

2.8. ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

Основните елементи на управување со кредитниот ризик се:

- Сеопфатност на управување со кредитниот ризик

Банката воспоставува и одржува сеопфатен систем на континуирано утврдување, мерење, следење и контрола, како и известување за кредитниот ризик, во рамките на системот на управување со ризиците во целина. Со процесот на утврдување, мерење, следење и контрола на кредитниот ризик, банката ги опфаќа сите билансни и вонбилансни ставки изложени на кредитен ризик, кои воедно подлежат на обврската за класификација според степенот на кредитен ризик на начин и според критериуми предвидени со Одлуката за управување со кредитниот ризик („Службен весник на РМ“ бр. 17/2008),²⁴ односно подлежат на обврската за пондерирање за потребите на пресметката на адекватност на капиталот.

- Воспоставување доверлив систем на одобрување и јасно дефинирани критериуми за одобрување кредити и други пласмани.

Банката одобрува кредити само откако ќе ја процени кредитната способност на клиентот и нивото на својата изложеност на кредитен ризик што произлегува од тој кредит. За потребите на процената на ризичниот профил на клиентот, банката ги има предвид следните критериуми:

а) карактерот на клиентот, неговите економски карактеристики, стручноста на органите на управување и раководење на клиентот, квалитетот на програмата/проектот за што е побарана финансиска поддршка од банката;

²⁴ НБРМ, „Одлука за управување со ризиците“, „Службен весник на Република Македонија“, бр.17/08, 31/09 и 91/11

б) висината на капиталот и имотната сила на клиентот, вклучувајќи ја неговата способност за остварување идни парични приливи за отплата на обврските по кредитот.

в) ликвидноста и профитабилноста на клиентот;

г) перспективата на клиентот и на дејноста на која ѝ припаѓа клиентот;

д) вкупната кредитна задолженост на клиентот (извор на податоци: Кредитен регистар на Народна банка);

ѓ) изложеноста на клиентот на валутен ризик или други ризици;

е) уредноста во измирувањето на обврските од страна на клиентот, која се утврдува според кредитната историја на клиентот, преку проверка на неговата способност за измирување на обврските спрема банката или другите банки (доколку клиентот претходно користел кредити или други облици на изложеност на кредитен ризик во банката или во другите банки);

ж) процена на веројатноста дали употребата на средствата според договорената намена на кредитот ќе обезбеди соодветен готовински прилив кај клиентот во обем и динамика што ќе одговара на договорениот начин на отплата на обврските;

з) квалитетот на обезбедувањето од аспект на можноста за негова продажба како и можност за присилна наплата на обезбедувањето.

При одобрувањето на кредитите и во странска валута или во денари со валутна клаузула, заради намалување на валутно индициран кредитен ризик, банката дополнително ќе ги има предвид и следниве критериуми:

и) ризичниот профил на клиентот од аспект на усогласеноста на девизната позиција на клиентот, односно усогласеноста на неговата девизна актива и девизна пасива. Како клиент со усогласена девизна провизија се смета клиент чии побарувања во девизи или во денари со девизна клаузула покриваат мин. 80% од неговите обврски во девизи и во денари со девизна клаузула;

ј) намена на кредитот или друг пласман од аспект на генерирање парични текови кои ќе бидат соодветни на евентуално променетото ниво на вкупните

обврски (вкупни и особено обврските кон банката) како последица на евентуалната промена на курсот на денарот во однос на странските валути.

По исклучок, доколку при одобрување на кредитот, тој е обезбеден со заложен девизен депозит во истата валута во која е изразен и кредитот, може да се смета дека тој не е изложен на валутно индициран ризик, и тоа во висина на вредноста на заложениот депозит. Целиот систем на одобрување на кредитите – типот на потенцијалните корисници на кредити, критериумите за оценка на кредитната способност на потенцијалниот корисник на кредит, типот и квалитетот на обезбедувањето, начинот на обработката и одобрувањето на кредитните барања се поблиску уредени со кредитната политика и процедури на банката.

- Воспоставување континуиран систем на следење на кредитниот ризик.

Во своите кредитни процедури, банката има вградени елементи на континуирано следење на кредитниот ризик, и тоа на ниво на поединечен клиент, група на сродни клиенти, како и на ниво на целото кредитно портфолио изложено на кредитен ризик, сè со цел навремено идентификување на промената на нивниот ризичен профил.

- Класификација на изложеноста на банката на кредитен ризик и утврдување на исправката на вредноста и на посебната резерва.

Заради потребата за адекватно управување со кредитниот ризик, кој претставува најзначаен ризик во работењето, банката врши класификација на сите активни билансни побарувања и на сите активни вонбилансни позиции, според степенот на кредитен ризик што произлегува од нив во категории на ризик од А до Д, на начин и во согласност со критериумите утврдени со супервизорската регулатива на НБРМ²⁵, односно со регулативата што се однесува на управувањето со кредитниот ризик.

Врз основа на класификацијата на сите билансни и вонбилансни активни позиции, банката ќе врши исправка на вредноста, односно ќе издвојува посебна резерва во рамките на законски утврдените граници, односно:

²⁵Одлука за управување со ризиците, Службен весник на РМ, бр. 31/2008

- од 0% до 10% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик А;
- над 10% до 25% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Б;
- над 25% до 50% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик В;
- над 50% до 75% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Г;
- над 75% до 100% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Д.

Банката ја класифицира изложеноста на кредитен ризик најмалку на квартална основа, а на барање на органите на управување и почесто.

- Воспоставување адекватен информациски систем

Информацискиот систем на банката ќе обезбедува изготвување на регулаторните извештаи за НБРМ, односно на извештаите за спроведување на Одлуката за управување со кредитниот ризик. Исто така, информацискиот систем ќе обезбедува изготвување извештаи, кои содржат прецизни, целосни и корисни податоци што овозможуваат соодветно мерење и оценка на кредитниот ризик.

- Воспоставување систем на стрес-тестирање на факторите на ризик врз нивото на сопствените средства на банката

Со цел да го измери влијанието на можните внатрешни и надворешни фактори, односно настани што би можело да имаат неповолни ефекти од влошување на дел или на целото кредитно портфолио, банката ќе врши стрес-тестирање најмалку еднаш годишно, а доколку постои потреба и почесто. Имплементацијата на стрес-тестирањето ќе ги опфати следниве чекори:

1. Избор на сценариото за стрес-тестирањето, во смисла на изборот на факторите на ризик – внатрешни и специфични за банката, или надворешни, кои произлегуваат од пазарните услови во кои функционира банката;

2. Во зависност од изборот на сценариото, дефинирање на опфатот на кредитното портфолио кое ќе се подложи на стрес-тестирањето, како и идентификување на податоците кои се потребни и кои се на располагање за да се реализира истото;
3. Мерење на ефектите од извршеното стрес-тестирање;
4. Интерпретација на резултатите – Стрес-тестовите треба да се интерпретираат како индикатор на изложувањето на банката на ризик, а не како прогноза за неуспех на банката. Изложувањето на ризик може да изгледа големо во однос на регулаторниот капитал на банката, а сепак таа може да биде способна да го преживее шокот;
5. Утврдување активности што треба да ги преземат одредени органи на банката, во зависност од добиените резултати од тестирањето. Откако ќе се состават сценаријата и кредитното портфолио повторно ќе се процени, до Управниот одбор треба да се испрати краток извештај на резултатите, кој ќе содржи детали од избраното сценарио и можните загуби. Стрес-тестовите врз чија основа се бара дејствување, треба да покажат висок степен на детали за да можат да се идентификуваат проблематичните кредити за да се преземат дејства за ублажување на ризикот.

2.9. Одборот за управување со ризици

- 1) Го следи континуирано нивото на изложеност на кредитен ризик, со цел минимизирање на загубите од изложеност на банката на кредитен ризик;
- 2) Ја воспоставува Политиката за управување со кредитен ризик и го следи нејзиното почитување;
- 3) Ги следи прописите на Народната банка што се однесуваат на управувањето со кредитен ризик и усогласеноста на банката со овие прописи;
- 4) Врши оценка на системите на управување со кредитниот ризик во банката;

- 5) Ги анализира извештаите за изложеноста на банката на кредитен ризик изработени од Одделението за управување со ризик и предлага стратегии, мерки и инструменти за заштита од кредитен ризик;
- 6) Ја следи ефикасноста на функционирањето на системите на внатрешна контрола во управувањето со кредитен ризик;
- 7) Ги анализира ефектите од управувањето со ризиците врз перформансите на банката;
- 8) Најмалку еднаш квартално ги разгледува трансакциите со поврзаните лица со банката, за што доставува извештај до Надзорниот одбор најдоцна до 15-ти во месецот што следува по извештајниот период;
- 9) Ги одредува и по потреба ги ревидира лимитите на изложеност на банката на кредитен ризик;
- 10) Ги дефинира евентуалните исклучоци во однос на утврдените лимити и делегира одговорност за одлучување за примена на тие исклучоци;
- 11) Врши други активности во согласност со Законот за банките и интерните акти на банката.

III Глава КАМАТЕН РИЗИК ВО БАНКИТЕ - МЕРЕЊЕ/ОЦЕНКА И УПРАВУВАЊЕ

Каматниот ризик подразбира можност за намалување на нето-приходите за каматите, а со тоа и намалување на вредноста на обврзниците на секундарниот пазар, главно поради неповолните флукуирачки каматни стапки. Бидејќи секоја обврзница е со различен рок на втасување, сите сносат различен каматен ризик. Ризикот од промена на каматните стапки е многу поголем кај обврзниците во коишто се инвестира на долг рок бидејќи постои поголема можност за флукуирање на општото ниво на каматните стапки.

3.1. Општо за ризикот на каматните стапки

Мерењето/оцената и следењето на ризикот на каматни стапки се врши на континуирана основа согласно со законската регулатива и интерните акти на банката. Банката врши стрес-тестирање најмалку еднаш годишно заради оцена на потенцијалното влијание на еден или на повеќе внатрешни или надворешни фактори на ризикот на каматни стапки, врз профитабилноста и сопствените средства на банката. Доколку банката се соочува со значителна изложеност на ризикот на каматните стапки во повеќе валути, ќе го оценува, ќе го мери и ќе го следи овој ризик за секоја одделна валута (значајна валута). Утврдување на ризикот на каматните стапки кај новите производи или услуги, користењето на услуги од надворешни лица и слично, ќе се прави согласно со интерните акти на банката. Контролата на изложеноста на ризикот на каматни стапки се врши на континуирана основа²⁶. Преку контрола на структурата на каматоносните средства и извори на банката, како и исполнувањето на лимитите на изложеност (законски и интерни), се овозможува континуирано управување со ризикот на каматни стапки. Преку прегледи и информации за ризикот на каматни стапки, на редовна основа се известуваат Одборот за управување со ризик и другите органи на банката за изложеноста на ризикот на каматни стапки и почитувањето на лимитите. Банката воспоставува информативен

²⁶ Bessis, J., (1999) Risk management in banking, John Wiley and Sons Ltd. Chichester

систем, кој овозможува соодветно мерење или оцена на ризикот на каматни стапки, како и известување за големината и структурата на изложеност на Банката на ризик на каматни стапки.

3.2 Методологија за утврдување и промена на каматните стапки

Влијанието на промената на каматните стапки кај банката се огледа пред сè на нејзините парични текови, каматни приходи, големината на оперативните трошоци и економската вредност на банката. Ризикот на каматни стапки ги погаѓа позициите на активата, пасивата и вонбилансните позиции. Неговото влијание врз банката е зависно од: осцилациите на каматните стапки, вредноста на билансните и вонбилансните позиции што се осетливи на ризик, временскиот период во чии рамки постои изложеност на каматниот ризик.

Банката како кредитор и како кредитобарател во своето работење се сретнува со ризикот од промена на каматната стапка. Ризикот на каматна стапка е невозможно да се неутрализира при работењето на банката. Но, можно е да се постигне најповолна изложеност на каматниот ризик согласно со препораките за управување со активата и пасивата (asset – liability management) што функционираат во банката. Управувањето со активата и пасивата претставува прв модел, кој е насочен кон управување со каматниот ризик што се појавува во структурата на билансот на банката.

Овој ризик, всушност, значи намалување на вредноста на обврзницата како резултат на зголемување на општото ниво на каматните стапки. Карактеристично за хартиите од вредност со фиксен принос е тоа што нивната цена се движи во спротивен правец од движењето на каматните стапки во економијата.

Во моментот на емисија на обврзниците, каматната стапка според која се издаваат, се поставува во согласност со каматните стапки на пазарот за таков вид хартии од вредност, меѓутоа доколку од какви било причини дојде до зголемување на каматните стапки на пазарот, тогаш овој вид обврзници би носел пониска камата од новоиздадените обврзници, па не е атрактивен за тргување и вредноста на обврзницата се движи надолу. Доколку имателите на

вакви обврзници сакаат да ги продадат за да ги инвестираат средствата во нови финансиски инструменти, што би носеле повисока камата, мора да ги понудат на пазарот со пониска цена, односно да ги продаваат со дисконт. Спротивна ситуација се јавува кога доаѓа до намалување на општото ниво на каматни стапки, па тогаш побарувачката за овие хартии од вредност се зголемува и нивната цена расте.

Значи, од ризикот од каматната стапка произлегуваат повеќе важни релации за определувањето на значењето на временската димензија на приходите, детерминирани со обврзниците, но и за квалитетното водење на политиката на квалитетен портфолио менаџмент,²⁷ односно:

1. обврзницата ќе се тргува по номиналната вредност кога купонската стапка е еднаква на сегашната вредност на идните заработувачки очекувани од пазарот;
2. обврзницата ќе се тргува под номиналната цена (со дисконт) или над номиналната цена (со премија) доколку купонската стапка е различна од заработувачките очекувани од пазарот;
3. цената на обврзниците се менува спротивно на насоката на движење на каматните стапки.

Како најзначајни фактори што влијаат врз чувствителноста на цените на обврзниците од каматните стапки можат да се набројат купонската стапка, периодот до втасување и вградените договорни опции.

Еден од најбитните елементи за нестабилноста на цените на обврзниците е купонската стапка. Целта на секој инвеститор е да профитира од својата инвестиција и нормално е да постои реакција при промените на заработувачката. За секоја обврзница може да се каже дека важи едно правило: колку е повисока каматната стапка, толку е помала чувствителноста на обврзниците на промените на општото ниво на каматните стапки, и обратно, обврзниците со пониска каматна стапка многу се понестабилни и почувствителни. Резултат на ова ќе биде обврзниците со повисоки приноси да

²⁷ Bodie Z, Kane A, Marcus A.J., „Investments“ [превод од англиски јазик Томе Неновски], Табернакул, 2010, стр. 523

имаат помал пад во цените, наспроти падот кај обврзниците со пониски заработувачки.

Должината на периодот до втасување влијае правопрпорционално врз чувствителноста на цените на обврзниците. Имено, колку периодот на втасување е подолг, толку чувствителноста на цените на обврзниците е повисока. Доколку не постојат промени во каматните стапки на пазарот, тогаш рокот на втасување не е причина за осцилации во цените. Меѓутоа, доколку започнат осцилации во каматните стапки, тогаш долгорочните обврзници се најчувствителни и подложни на промени.

Но, кога станува збор за подолгорочни инвестиции, во тој случај обврзниците со повисока каматна стапка во себе вклучуваат и еден дел од ризикот од влијанието на промената на каматната стапка на пазарот. Тие обврзници со повисоки каматни стапки се дизајнирани за да бидат атрактивни, не толку заради сигурноста и стабилноста, туку заради високите заработувачки што ги нудат.

Во договорот за обврзниците може да има вградени опции што се јавуваат и како причина за каматен ризик на обврзниците. Таков е случајот кога станува збор за т.н. кол-опција или вградената опција за предвременно исплатување. Обврзниците што имаат опција за предвременно исплатување, не се проследени со толку драстична промена во цените при промена на каматните стапки, бидејќи со оваа опција постои можност за намалување на рокот на втасување, односно тие да се разгледуваат како да се краторочни хартии од вредност. Имено, со растот на општото ниво на каматни стапки цените на обврзниците паѓаат, но обврзниците со вградена кол-опција не паѓаат со истата динамика како обврзниците без опција. Фактот дека тие обврзници можат да се исплатат пред рокот на втасување, всушност, ги прави помалку ризични на зголемувањето на општите каматни стапки.

Врз основа на претходно изнесените елаборации може да се донесе заклучок дека основна причина за промените во цените на обврзниците претставува промената на пазарните каматни стапки и разликата помеѓу купонската и просечната каматна стапка на пазарот. Значи, доколку во купонските формули

се вградени соодноси што го неутрализираат овој ризик, тогаш влијанието на промените на каматните стапки нема да се одрази во голема мера.

3.3 Влијание на каматниот ризик врз финансиското работење на банката

Влијанието на каматниот ризик врз работењето на банката може да се разгледува преку влијание врз книгата на банката (banking book) и книгата на тргување (trading book). Книгата на банката ги класифицира и ги забележува сите традиционални активности на банката, кои делумно се преклопуваат со инвестициските работи.

Сите трансакции што поминале преку пазарот се запишани во книгата на тргување на банката. Разликата помеѓу тие два сегмента на работењето на банката е видлива и во стратегијата на работење.

3.4 Мерење на изложеноста на каматен ризик

Порастот или падот на каматните стапки е од големо значење за банките што ги следат овие трендови, а со цел да остварат поголеми приходи од кредитните пласмани и да се заштитат од зголемените трошоци на прибавените средства. Каматниот ризик се појавува во разни облици и може да влијае на билансните и на вонбилансните позиции на банката. Ова влијание на каматниот ризик во банкарското работење, најмногу се манифестира на:

- депозитите и кредитите;
- цената на хартиите од вредност;
- влијание на пазарната вредност на банката;
- влијание врз каматната маржа.

Во структурата на трошоците на банката доминира пасивната каматна стапка што банката ја плаќа на депозитите и другите извори на средства, при

што секоја промена на каматните стапки има влијание врз депозитното работење на банката и трошоците за нивно прибавување.

Импактот на каматните стапки врз вредноста на хартиите од вредност е исто така ризик на кој банката треба да посвети внимание. Во секојдневното работење, банките освен во кредити вложуваат и во различни хартии од вредност. Во банкарското портфолио на хартиите од вредност претежно се наоѓаат високоликвидни хартии од вредност издадени од државата, како и хартии од вредност издадени од претпријатија и купени на пазарот за хартии од вредност (берза). Промената на каматните стапки влијае врз самата цена на хартиите од вредност и на остварените приходи од хартиите од вредност што банката ги поседува. Особено сензибилна од промената на каматните стапки е вредноста на обврзниците (хартии од вредност со фиксна каматна стапка), кои претежно доминираат во портфолиото на банката како високоликвидни хартии од вредност. Кога каматните стапки растат, банката се сретнува со проблемот од падот на пазарната вредност на обврзниците, но и со пораст на приходите, кои тогаш ги остварува од реинвестирањето по повисоки каматни стапки. Доколку имаме обратен случај каматните стапки да се во надолна линија, банката се соочува со пораст на вредноста на обврзниците и со пониски приходи од реинвестирање по пониски каматни стапки.

Исто така, може да се констатира дека и вредноста на акциите е под двојно влијание на промената на каматните стапки. Мора да се нагласи дека тој однос, помеѓу каматната стапка и цената на акцијата во портфолиото на банката, не е временски конзистентен.

Доколку го следиме влијанието на каматната стапка на пазарната вредност на банката, констатираме дека управните органи на секоја банка настојуваат да создадат деловни односи со кои би се зголемила вредноста на банката. Еден од основните модели со кој вредноста на банката може да се прикаже е сегашната вредност. Сегашната вредност на имотот и обврските на банката претставуваат идните парични текови на банката од постојниот имот и обврските со достасување од денес до најдолгиот рок на достасување. Нето сегашната вредност се разликува од економската вредност на банката.

3.5 Извори на каматен ризик

Извори на каматниот ризик во банкарството – каматниот ризик претставува финансиска изложеност на банката на неповолното движење на каматните стапки. Каматниот ризик може да влијае врз профитабилноста и вредноста на имотот на банката. За да имплементираат успешно управување со ризикот на каматни стапки, банките мора да имаат познавање за изворите на каматниот ризик во банкарството, кои се воедно и примарни облици на каматен ризик.

Главни извори на каматен ризик се следните:

- ризик на рочна неусогласеност (maturity risk, repricing risk);
- ризик на кривата на приходите (yield curve risk);
- основен ризик (basic risk) и
- ризик на опција (optionality).

Ризикот на рочна неусогласеност (maturities risk, repricing risk) подразбира временска неусогласеност на доспевање (за фиксни каматни стапки) и ризик на повторно вреднување на каматните стапки (repricing) на имотот, обврските и вонбилансните позиции (за променливи каматни стапки). Ризик на рочната неусогласеност на каматночувствителните активни и пасивни позиции е ризик што настанува при повторно утврдување на каматните стапки. Овој ризик произлегува од временската несинхронизираност на достасувањата (за фиксните каматни стапки) и повторното утврдување на каматните стапки (за променливите каматни стапки) на активните, пасивните и вонбилансните позиции на банката. Постоенето на рочна неусогласеност при повторното утврдување на каматните стапки се фундаментални за банкарските работи, со тоа што ги изложуваат банкарските приходи и економската вредност на капиталот на непредвидливи флукуации во зависност од варијациите на каматните стапки.

Ризикот на кривата на приходите (yield curve risk) се јавува како веројатност од непредвидена промена на обликот и кривата на приходите, која делува

негативно на заработката или економската вредност на банката. Како пример, доколку банката промената на вредноста на своето портфолио од десетгодишни државни обврзници би го заштитила со кратка позиција од петгодишни државни хартии од вредност, ненадејното заземање строг наклон на кривата на приходите може да има последици врз работењето на банката. Наклонот на кривата на приходите нормално расте, но измената на наклонот носи пораст на краткорочните стапки над долгорочните, што во овој случај значи негативно влијание врз профитабилноста на банката.

Основниот ризик (basic risk) претставува веројатност од непостоење совршена корелација при прилагодувањето на промените на активните и пасивните каматни стапки на различните финансиски инструменти со слична рочност. Кога разликата помеѓу тие криви се менува, тоа може негативно да се одрази на приходите и на пазарната вредност на банката. Овие ситуации обично настануваат кога активата, за која цените се одредуваат на месечна основа врз основа на некои индексни стапки (какви што се трезорските записи на САД) се финансира од пасивата за која цените се одредуваат, исто така на месечно ниво, но врз основа на некои други индексни стапки (како што е едномесечен ЛИБОР). Во овој случај банката е изложена на ризик поради неочекуваните промени помеѓу двата различни индекси на каматни стапки. Ризикот на каматни стапки се дефинира како сегашен или иден ризик, кој може да донесе загуби во приходите или нето-каматните приходи и капиталот на банката поради несакани движења на каматните стапки. Овој ризик претставува изложеност на приходите и економската вредност на капиталот на банката како резултат на промени на каматните стапки.

Ризикот на опција (optionality) претставува сè побитен извор на ризик кај банките. Овој ризик е вклучен во многу ставки кај активата и пасивата на банките. Опциите како независни финансиски инструменти можат да бидат опции што котираат на уредени финансиски пазари или да бидат дел од стандардните инструменти (обврзници, државни записи, депозити без доспевање или заеми што можат да се вратат однапред без пенали).

Според Базелскиот принцип број 6 за управувањето со каматниот ризик, особено значајно е банките да имаат воспоставено системи за мерење на

каматниот ризик, кои ќе ги опфатат сите материјални извори на каматен ризик и ќе ги рефлектираат ефектите од промена на каматните стапки на начини што се конзистентни со обемот на активностите на банките. Системите за мерење треба да обезбедат значајни податоци за тековната изложеност на банката на каматен ризик и треба да имаат капацитет да го идентификуваат секое евентуално надминување на изложеноста што може да се случи. Системите за мерење на каматниот ризик треба:

- да ги следат сите материјални извори на каматен ризик поврзани со средствата и обврските на банката, како и вонбилансните позици;
- да ги користат генерално прифатените финансиски концепти и техники за мерење на ризиците и
- да имаат документирани претпоставки и параметри.

3.6 Одговорност за управување со ризикот на каматни стапки

За правилно и одговорно управување со ризикот на каматни стапки, потребен е соодветен и перманентен мониторинг од топ менаџментот на банката. За да се исполни таа цел, битно е:

- ✓ концизно и недвојбено да се истакнат политиките и процедурите за управување со ризиците кои ќе бидат усогласени со сложеноста и природата на банкарските операции и нивото на дефинираната изложеност на каматниот ризик;
- ✓ адекватност при следење и мерење на ризикот;
- ✓ спроведување сеопфатна внатрешна контрола и независна ревизија;
- ✓ сведување на минимум на евентуалното намалување на приходите, кое би настанало од промената на каматните стапки;
- ✓ координација на целите за управување со ризикот на каматни стапки со другите интерни цели за управување во банката;

✓ промовирање на комуникацијата помеѓу носителите на активности кои се поврзани со управување со ризикот на каматни стапки;

✓ да се извршат утврдените цели до одреден степен преку сервисирање на клиентите, барајќи притоа простор да се искористи можноста на пазарот што произлегува од промена на каматните стапки.

Каматниот ризик се управува на консолидирана основа вклучувајќи ги притоа и изложеностите на филијалите, но не подразбира користење конвенционални книговодствени консолидации, кои дозволуваат пребивање помеѓу позициите од кои во практика некои банки можеби нема да имаат корист, поради правните или оперативните ограничувања, туку повеќе користење правни механизми за да се осигури точноста на податоците врз чија основа се донесуваат одлуките за управување со ризиците.

Управниот одбор ја презема одговорноста за управување со каматниот ризик. Тој ја одобрува деловната стратегија што го одредува степенот на изложеност на ризик и дава насоки за нивото на каматниот ризик што е прифатлив за банката, ја дефинира политиката преку која се ограничува изложеноста на ризици и ги утврдува правилата што ги идентификуваат хиерархијата и одговорностите кои се однесуваат на управувањето со ризиците. Управниот одбор треба да обезбеди раководството да ги преземе сите неопходни чекори за идентификација, мерење, мониторинг и контрола на ризикот на каматни стапки. Истиот одбор треба целосно и периодично да ги разгледа хронолошки информациите и да ги процени перформансите на високото раководство при следење и надзор на каматниот ризик во согласност со политиката на банката. Управниот одбор периодично ги ревидира правилата за управување на ризикот на каматни стапки, како и делови од општата стратегија, кои се однесуваат на изложеноста на банката на овој ризик. Управниот одбор треба да ја поттикне и размената на мислење меѓу своите членови и членовите на високото раководство, како и меѓу вработените во банката во поглед на изложеноста на банката за ризикот со каматни стапки и процесот на управување.

3.7 Мерење на ризикот на каматните стапки

Природата на банкарски активности и нивната зависност од каматните стапки го детерминираат системот за мерење на ризикот на каматни стапки. Основна задача на избраните методологии, модели и системи за мерење на каматниот ризик е да ги оценат ефектите од промената на каматните стапки и нивното влијание врз нето-каматните приходи и економската вредност на капиталот. Мерењето на ризикот на каматни стапки мора да ги опфати сите материјални извори односно сите договори што се однесуваат на постојните позиции од активата и пасивата, притоа вклучувајќи ги: рокот на втасување, износот на отплата на главниците, природата на променливите каматни стапки, валутите, договорените каматни стапки, административните каматни стапки, девизните курсеви, новите износи на средства и позиции, карактеристиката на новите средства во поглед на повторното утврдување на каматните стапки, повластените депозитни стапки и други материјални променливи што се однесуваат на ризикот на каматни стапки. Во процесот на мерењето ризик на каматни стапки особено е значајно да се проценат факторите на ризик какви што се: каматната стапка, обемот на средствата и големината на билансните позиции, предвремената отплата на кредити и предвременото раскинување на орочените депозити и утврдување на производите што немаат утврден датум на достасување. Со цел да се предвидат релевантните сценарија на каматните стапки кои се вклучени во сценаријата на нето-каматните приходи и економската вредност на капиталот, банката изработува прогнози што се однесуваат на движењето на кривата на принос во краток рок и тоа врз основа на моделот на развој односно движење на каматните стапки. Ваквиот модел ги оценува сите валути што надминуваат 5% од структурата на активните или пасивните билансни позиции. При мерењето на ризикот на каматните стапки, банките посебно внимание посветуваат на пазарните и на административните каматни стапки бидејќи тие претставуваат важен податок при утврдувањето на каматните стапки од страна на Одборот за управување со активата и пасивата (ALCO) при планирање на стратегијата за каматните стапки. Банките секогаш ја проценуваат чувствителноста на нето-каматните приходи и економската вредност на капиталот во однос на структурата на тековниот и планираниот

биланс на состојба и големината на билансните позиции според портфолијата и производите. Голем број банки ги проценуваат можностите што се јавуваат во случај на предвремена отплата на кредитите одобрени со фиксна каматна стапка, како и случајот на предвременно повлекување на депозитите од страна на депонентите поради промена на каматните стапки. Овие случувања влијаат врз готовинските текови и имаат свои ефекти на нето-каматните приходи и економската вредност на капиталот. Со цел да се измерат и да се вкалкулираат негативните ефекти на ваквите случувања, се користат податоците што се добиваат како резултат од статистичките анализи на интерните историски податоци со кои располага банката. Во овој контекст спаѓа и проценката на компонентите што се карактеризираат со недефинирани рокови на втасување на одредени банкарски производи. Овде се мисли на депозитите орочени по видување, трансакциските сметки и позициите со можност за предвремена отплата или повлекување. Банките ги распоредуваат тие позиции во соодветни временски периоди, преку утврдување на веројатноста и зачестеноста на промената на каматните стапки на овие позиции, а потоа се пристапува кон статистичка анализа на историските податоци за да се испита однесувањето на производите со двосмислен рок на достасување за одреден временски период односно нивната стабилност и осетливост на промените на каматните стапки. За оваа статистичка анализа особено се важни податоците за искуствата од промените на каматните стапки во минатото, влијанието на промената на пазарните каматни стапки врз промената на каматните стапки на овие позиции, просечниот рок на достасување на овие позиции, цикличниот карактер на одделни позиции, движењето на други внатрешни (нето-каматната маргина, стратегијата на банката) и надворешни фактори (репутацискиот ризик, конкуренцијата) кои влијаат врз нивото на каматните стапки и рочноста и валутите во кои се изразени позициите.

3.8 Управување со каматниот ризик

Значењето на каматниот ризик и неговата можност да влијае врз резултатот од работењето на банките, ги натера светските финансиски институции да му обрнат поголемо влијание на неговиот импакт врз нивното работење.

Како дел од тие заложби, Базелскиот комитет за супервизија на банките во текот на 2004 година објавил материјал што го нарекол „Принципи за управување и надзор на ризикот на каматни стапки“²⁸ кои се наменети за сите релевантни финансиски и супервизорски субјекти какви што се централните банки, супервизорите, деловните банки, управните органи на банките, интерните ревизори, вработените во банките итн., со цел каматниот ризик да се сведе на минимално ниво. Бидејќи овие принципи претставуваат најдобра светска практика, сите светски финансиски институции стриктно се придржуваат кон овие принципи и тие претставуваат императив за успешно работење и минимизирање на ризикот.

Принципите определени во овој документ се поделени во неколку целини, и тоа:

1. Мониторинг на ризикот на каматни стапки од страна на Управниот одбор и високото раководство

Принцип 1

Управниот одбор треба да ја одобри стратегијата и политиката за управување со ризикот на каматни стапки и да преземе неопходни чекори во правец на мониторинг и контрола на овој ризик согласно со усвоената политика и стратегија.

Управниот одбор треба редовно да биде информиран за изложеноста на банката на ризикот на каматни стапки за да процени дали тој се движи во прифатливите граници.

Принцип 2

Раководството на банката треба ефективно да управува со структурата на активностите и нивото на каматниот ризик што банката ги прифаќа,

²⁸ BIS, Sound Practices for the Management and Supervision of Interest Rate Risk, BCBS, 2004

како и да воспостави соодветна политика и процедури за да се контролира и да се лимитира овој ризик. Исто така, раководство е одговорно и за обезбедување ресурси за вреднување и контрола на ризикот на каматни стапки.

Принцип 3

Банката треба јасно да определи личности или одбори одговорни за управување со ризикот на каматни стапки и да направи соодветна поделба на должностите во процесот на управување со ризикот, со што би се избегнал конфликтот на интереси.

Банките треба да имаат функција што е задолжена за мерење, мониторинг и контрола на ризикот со јасно дефинирани одговорности, кои се доволно независни и самостојни од функцијата што го презема ризикот и функцијата што известува за изложеност на овој ризик.

II. Соодветни политики и процедури при управување со ризикот

Принцип 4

Политиките и процедурите на банките за ризикот на каматни стапки треба да бидат јасно дефинирани и во согласност со природата и сложеноста на активностите што ги извршува самата банка.

Принцип 5

Банките треба да дефинираат процедури и да се воведат контрола на ризикот за новите производи и активности пред тие да бидат воведени на пазарот или да станат извршени.

III. Функцијата мерење, мониторинг и контрола на ризикот

Принцип 6

Од суштинско значење за банките е да имаат систем за мерење на ризикот на каматни стапки, кој ќе ги опфаќа сите значајни извори на овој ризик и ќе ги проценува ефектите од промена на каматните стапки во согласност со делокругот на банкарските активности.

Принцип 7

Банките мора да формираат и да ги утврдат оперативните лимити и другите практики што ја поддржуваат изложеноста на ниво што е во согласност со нејзината деловна политика.

Принцип 8

Банките треба да ги мерат своите потенцијални загуби под евентуални стресни пазарни услови, а добиените резултати да се користат понатаму во образовни цели и за рedefинирање на политиките и лимитите поврзани со ризикот на каматни стапки.

Принцип 9

Банките мора да имаат адекватен информациски систем за мерење, мониторинг, контрола и известување за изложеноста на ризикот на каматни стапки. Извештаите мора периодично да се доставуваат до Управниот одбор, до високото раководство и по потреба до секторските директори.

IV. Внатрешна контрола

Принцип 10

Банките мора да воспостават адекватен систем на внатрешна контрола на процесот на управување со ризикот на каматни стапки, кој ќе вклучува редовна и независна процена и вреднување на ефективността на системот, ревизија и подобрување на внатрешната контрола.

V. Информации за супервизорите

Принцип 11

Банките се должни на супервизорските органи да им дадат исцрпни и периодични информации, преку кои ќе се оцени нивното ниво на изложеност на каматниот ризик.

VI. Адекватност на капиталот

Принцип 12

Банката е потребно да располага со износ на капитал што ќе одговара на нејзиното ниво на преземен ризик на каматни стапки.

VII Транспарентно објавување на ризикот на каматни стапки

Принцип 13

Банките треба јавно да го соопштуваат нивото на ризик на каматни стапки со кој се соочуваат, како и активностите што се преземаат за неговото управување.

VIII. Прикажување на ризикот на каматни стапки во банкарските книги од страна на супервизорите

Принцип 14

Супервизорите мора да проценат дали интерните банкарски системи за мерење активно го опфаќаат ризикот на каматни стапки во нивните книговодствени и билансни позиции.

Доколку се утврди дека овој ризик не е адекватно искажан, банката ќе мора да го доведе системот до бараните стандарди.

Принцип 15

Ако супервизорите утврдат дека банката не ги задоволува капиталните барања во сообразност на нивото за ризикот на каматни стапки во билансните позиции, се преземаат од нив иницирани корективни акции, кои бараат од банката да го редуцира својот ризик или да обезбеди дополнителен капитал или ,пак, да ги комбинира двете барања.

3.9. Ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности

Мерењето/оцената и следењето на ризикот на каматни стапки се врши на континуирана основа согласно законската регулатива и интерните акти на Банката²⁹. Како побитни техники што се користат при овие операции се издвојуваат: квантифицирање на каматноносната актива и пасива, одредување каматни стапки, определување на инструментите со фиксни, варијабилни и

²⁹ Комерцијална банка АД Скопје, <http://www.kb.com.mk>

прилагодливи каматни стапки според одлука на органите на управување, остварена просечна пондерирана активна и пасивна каматна стапка, каматна маржа и нето-каматна маргина, симулациски модели со кои се прикажуваат можни алтернативи на промена на каматните стапки и адекватните ефекти од евентуална нивна примена, квантифицирање на каматниот ризик на ниво на одделни делови од билансот на банката и други техники за согледување на нивото на ризик на каматни стапки. Утврдувањето на ризикот на каматните стапки кај новите производи или услуги, користењето услуги од надворешни лица и слично, ќе се прави согласно со интерните акти на банката. Контролата на изложеноста на ризикот на каматни стапки се врши на континуирана основа. Преку контрола на структурата на каматноносните средства и извори на банката, како и исполнувањето на лимитите на изложеност (законски и интерни), се овозможува континуирано управување со ризикот на каматни стапки. Преку прегледи и информации за ризикот на каматни стапки, на редовна основа се известуваат Одборот за управување со ризик и другите органи на банката за изложеноста на ризикот на каматни стапки и почитувањето на лимитите. Банката воспоставува информативен систем што овозможува соодветно мерење или оцена на ризикот на каматни стапки, како и известување за големината и за структурата на изложеност на банката на ризик на каматни стапки.

Информативниот систем овозможува изработување извештаи, кои ги исполнуваат најмалку следните услови:

- транспарентност;
- да имаат концизни, разбирливи и прецизни податоци во врска со ризикот на каматни стапки;
- да бидат целосни;
- да обезбедуваат доволно податоци за ризикот на каматни стапки и да овозможуваат сеопфатна анализа и оцена на изложеноста на банката на ризикот на каматни стапки;
- да бидат корисни;

- да ги содржат најважните податоци во врска со ризикот на каматни стапки;
- да бидат споредливи;
- извештаите да се карактеризираат со најголемо можно ниво на воедначеност, во зависност од податоците што ги содржат;
- да бидат навремени;
- да обезбедуваат навремено донесување одлуки во врска со преземањето и управувањето со ризикот на каматни стапки.

Информативниот систем обезбедува изготвување на најмалку следните извештаи и податоци:

- извештаи за висината и за структурата на каматночувствителната актива и пасива во одредени временски интервали или периоди;
- извештаи за изложеноста на банката на ризикот на каматна стапка според рочноста;
- степен на изложеност на ризикот на каматните стапки при различни симулации, односно извештаи од резултатите од извршените стрес-тестирања;
- извештаи за степенот на почитување на внатрешните политики и лимити;
- карактеристики и претпоставки што се користат за оцена на изложеноста на ризикот на каматни стапки;
- извештаи за наодите на внатрешната и на надворешната ревизија во поглед на соодветноста на системот на управување со ризикот на каматни стапки;
- други извештаи за потребите на управувањето со ризикот на каматните стапки.

ЗАКЛУЧОК

Современите промени на условите на стопанисување настанати со глобализација и појавата на интегриран светски пазар, доведоа до зголемување на ризиците со кои се соочуваат банките и со начинот на нивно управување. Управувањето со ризици ја презема централна улога и заслуга за успехот во реализирање на банкарските задачи и се наметнува како битна дејност на банкарското работење. Во услови на зголемена конкуренција и пораст на ризиците што го доведуваат во прашање работењето на банките е потребно воведување иновации во управувањето со ризиците. Потребен е нов пристап кон решавање на проблемите, како и процена на ризиците во работењето пред самиот влез на банките во одделните финансиски потфати. За тоа е потребно да се креира таков оперативен концепт на работни политики што ќе има цел да обезбеди контрола на вкупните ризици.

Ризикот во банкарското работење е невозможно да се избегне, па затоа е потребно ризиците да се контролираат и финансиски да се неутрализираат за да не го загорзат работењето на банките во целина. Може да се заклучи дека банките во своето секојдневно работење се во неизвесност дали ќе ги остварат посакуваните резултати. Банките ги идентификуваат, ги мерат и ги проценуваат ризиците на кои се изложени во своето работење. Секоја банка има обврска да оформи посебна организациска единица што ќе управува со ризиците. Актите, правилата и процедурите на банките поврзани со идентификација, мерење, процена на ризиците и управувањето со нив, мора да ги покријат сите видови ризици, со особено внимание кон кредитниот ризик како еден од најзначајните ризици на кој е изложена банката. Како најголеми извори на кредитниот ризик логично се јавуваат кредитите.

Одбегнување или непреземање ризик не е опција за една банка, што како единствено решение за нивно обезбедување од ризици ни го наметнува ефикасното мерење и управување со кредитниот ризик. Банките во своето работење се должни да воспостават политика за континуирано мерење на ризиците на кои е изложена. Притоа, заштитата од кредитниот ризик се врши пред одобрување на кредитот, преку утврдување на кредитниот рејтинг на

кредитобарателот и соодветно структурирање на кредитот. Банката ја подобрува способноста да се заштити од несаканите проблеми што би се јавиле како резултат на несолвентноста на клиентите и другите договорни страни на банката преку целовремено контролирање и оценување на нејзиното кредитно портфолио. Банката го зема предвид и фактот дека и најдоследните одлуки не гарантираат отсуство на загуби поради кредитен ризик.

Доколку се цели кон намалување на кредитниот ризик, потребно е да се направи и истражувачки концепт на факторите што имаат влијание врз неговото создавање. Тие фактори може да ги класифицираме како: ендогени и егзогени. Ендогените фактори зависат од стручноста и од способноста на кредитниот аналитичар да ги увиди и да ги анализира, додека банката не може да влијае врз егзогените фактори, затоа што тие се предизвикани од состојбата во економијата, опкружување итн., но сепак треба да се инкорпорираат на високо ниво во деловната стратегија на банката, а во насока на ублажување на кредитниот ризик.

Кога зборуваме на оваа тема, добиваме заклучок дека не може да постои добра банка ако нема добра кредитна анализа, односно банката мора да има одлични кредитни аналитичари што добро би ги согледале силните и слабите страни на барателот на кредитот. Банките треба да одобруваат кредити што ќе можат да ги наплатат, сè со цел да се намали изложеноста на кредитен ризик како и да водат грижа при селекцијата кои кредити ќе бидат одобрени. Главна улога при мерење на кредитниот ризик во процесот на одобрување на кредитот има обработката на кредитното барање. При оваа фаза на кредитниот процес, треба да се земат предвид низа квалитативни и квантитативни аспекти, за да се намали можноста за грешка што би довела до зголемување на кредитниот ризик.

Квалитетно поставен систем за анализа на кредитната способност на нејзините клиенти е примарна цел на една банка за да може успешно да управува со кредитните ризици. Во таа насока, неизбежни се квалитативната анализа (анализа на фундаменталните клучни фактори) и квантитативната анализа (анализа на финансиски извештаи и кредитно бодување), при што ќе се добие

рејтинг за кредитобарателот, врз чија основа ќе се донесува одлука дали кредитното барање ќе биде прифатено или не. Треба и да се внимава на секое дополнително заострување на условите за кредитирање од страна на банките, затоа што тоа повлекува негативни импликации врз работењето.

Посебно место во процесот на анализа на кредитната способност кај деловните субјекти има анализата на финансиските извештаи на кредитобарателот, врз чија основа се проценува и неговата способност да ги исполни своите кредитни обврски. Кредитниот референт врз основа на соодветните показатели на билансот на состојба ја проценува сопственичката вредност како и изворите на средства на дадениот субјект на одреден ден, а врз база на билансот на успех ја проценува успешноста во работењето во еден пресметковен период. Сепак, големината на кредитот не е доволна при процена на ризикот бидејќи ризикот е дводимензионален (квантитетот на ризикот и квалитетот на ризикот). Во овој случај како додатна проверка, банките го употребуваат кредитното рангирање (рејтинг). Рангирањето може да биде внатрешно на банката или надворешно, кога деловниот субјект има кредитен рејтинг од надворешна агенција за рејтинг.

Воспоставувањето на политиката за управувањето со кредитен ризик во една банка не гарантира успех во нејзиното работење, но доколку ефикасно се спроведува, обезбедува разумна сигурност дека работењето е насочено кон постигнување на целите и е во согласност со применливите правила и со законската регулатива. Управувањето со кредитен ризик претставува и потреба на органите на банката да можат да го насочуваат капиталот кон активности со прифатлив ризик.

Сите банки во својата организациска шема треба да инкорпорираат соодветна работна единица за управување со кредитниот ризик, која би имала јасно дефинирани надлежности и одговорности. Значењето на управувањето со ризиците се манифестира и преку сè поголемите барања од страна на регулаторните тела за задолжително вклучување на Одбор за управување со ризици во корпоративното управување. Имајќи предвид дека управувањето со кредитниот ризик треба да биде дел од секојдневното работење на секој вработен во една банка, потребно е организирање соодветна обука на

вработените за управување со ризици, потоа усовршување на системите за наплата на кредитите, засилени мерки за продажба на средствата добиени врз основа на ненаплатени побарувања итн.

Наплатата на кредитите во Република Македонија оди тешко и банките речиси и да немаат оставено простор да ги отпишат затоа што немаат со што, па затоа често ги наплатуваат со активирање на хипотеките. Појавата на ваква ситуација на ненаплативост на кредитите, нè води до заклучокот дека банките покриваат висока стапка на ризик, што доведува до висока каматна стапка за кредитите односно нивно поскапување, што резултира со намалување на побарувачката на кредити, а со тоа и намалување на приносите на банките. Кога се креира каматната стапка на кредитните производи, треба да се внимава таа да биде доволно висока за да може да се покријат оперативните трошоци, изворите од кои е финансиран кредитот, трошоци за евентуални загуби на кредитот итн. Имајќи предвид дека загубите можат да бидат очекувани и неочекувани, очекуваните загуби треба да имаат важна улога при формирање на цените на банкарските производи, додека, пак, за неочекуваните загуби како ризик од вршење на дејноста, банката треба да располага со адекватно ниво на капиталот.

Вкалкулирањето на кредитниот ризик има доминантна улога при креирање на цените на кредитните производи, но цени што од една страна нема да ги одвратат кредитобарателите од побарување кредит, а ќе генерираат заработка за банката. Секоја банка при формирањето на цената на кредитот кај кредитните производи треба да ја одредува каматната стапка на тој начин што ќе ѝ овозможи да ги покрие трошоците (трошоци на финансирање, оперативните трошоци и сл.), но секако и да обезбеди добивка од пласираните средства во корист на самата банка. При одлучувањето околу својата ценовна политика, банките треба да обрнуваат внимание и на каматните стапки што ги нуди конкуренцијата, за да се избегне ситуација да ги загубат своите клиенти поради неприлагодени каматни стапки кон пазарот и конкуренцијата. Каматните стапки кај кредитите на населението се разликуваат според тоа за каков вид кредит станува збор, дали е инстант потрошувачи краткорочен кредит или, пак, долгорочен станбен кредит. Затоа е потребно да се земат предвид различните методи за утврдување на цените на кредитните производи

што беа образложени во овој труд. Моделот за мерење на кредитниот ризик во банкарското работење во Република Македонија образложен во овој труд, покажува дека банките во Република Македонија и не вградуваат толку многу висока стапка на кредитен ризик при формирањето на цените на кредитните производи. Компаративната анализа со слични земји покажува дека банките во Република Македонија не преземаат толку високи ризици, но тоа доведува до поголема стабилност, но истовремено и до ограничување на финансиската интермедијација и финансиско продлабочување. Постојат различни методи за утврдување на цените на кредитните производи кај населението и деловните субјекти и вградување на кредитниот ризик кој има значајна улога при нивното формирање. Притоа, како базична каматна стапка, во која не е вклучена премија за ризик за денарските кредити, се зема каматната стапка на Народната банка на Македонија за благајнички записи, а како базична каматна стапка за кредити во евра е земена каматната стапка на државните записи деноминирани во евра. Притоа, каматната стапка кај кредитирањето на претпријатијата се утврдува за секој клиент поединечно во зависност од кредитниот рејтинг на клиентот, односно веројатноста клиентот да не го врати кредитот. Кај населението, веројатноста да не се врати поодделен кредит се утврдува за одредена хомогена група клиенти, и премијата за ризик се утврдува за целата група клиенти. Притоа, даночната стапка влијае врз премијата за ризик. Земјите со повисоки даночни стапки, детерминираат повисоки премии за ризик, за да на нето-основа премијата за ризик се изедначи со очекуваната загуба. Во Република Македонија даночниот систем детерминира ниски бруто-премии за ризик, кои се еднакви на нето-премиите за ризик.

Директната изложеност на банкарскиот систем на движењата на пазарните финансиски варијабли засега има мало значење, со оглед на ниската веројатност за остварување на валутниот ризик и сè уште малата директна изложеност на ризикот од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности. Но индиректната изложеност на овие ризици, која произлегува од присуството на кредити со валутна компонента и кредити со прилагодливи каматни стапки во портфолијата на банките, е висока, иако бележи намалување.

На крај, во насока на подобрување на управувањето со кредитниот ризик во банкарското работење и подобрување на квалитетот на кредитното портфолио е усовршувањето на политиките за управување со кредитниот ризик и нивно почесто ревидирање, профитабилно, ефикасно, сигурно и стабилно работење на секоја банка, а со тоа и зголемување на банкарскиот капитал, но секако и почитување на меѓународната регулатива и работење во согласност со најдобрите меѓународните практики и стандарди. Стандардите ја следат еволуцијата на банкарското работење и трендовите во националните и во меѓународните финансиски пазари. Од тој аспект, следењето и прилагодувањето на домашната регулатива кон меѓународните банкарски практики и стандарди е предуслов за целосно интегрирање на банкарскиот сектор на Република Македонија во меѓународните банкарски групации и конгломерати, имајќи го предвид фактот дека 75 проценти од банкарскиот сектор во Македонија е во странска сопственост, во која доминираат земјите на Европската Унија со 87 проценти учество во сопственичката структура. Кај сите земји од регионот, вклучувајќи ја и Република Македонија, очигледна е намерата за следење на меѓународните стандарди и најдобри практики, пред сè на стандардите што се во примена во ЕУ. Од овој аспект, оцената на нивото на усогласеност на супервизорската и регулаторната рамка е од особено значење за земјите од регионот. Имено, имајќи го предвид кредитниот рејтинг на овие земји, во согласност со важечките капитални барања во ЕУ, банките од ЕУ коишто се присутни во регионот, се обврзани во своите консолидирани извештаи да применуваат повисок пондер на ризичност (100%) за вложувањата на нивните подружници во инструменти издадени од централната влада и од централната банка на соодветната земја, сè додека Европската комисија не донесе одлука со која ќе се потврди дека супервизорските и регулаторните стандарди во овие земји се еднакви на оние што се применуваат во ЕУ. Повисоките капитални барања за матичните банки врз оваа основа веќе придонесоа за ограничување на изложеноста на подружниците на странски банки кон централната влада и централната банка на земјите од регионот, што негативно влијае врз водењето на фискалната политика и врз трансмисиониот канал на монетарната политика. Оттука, од исклучително значење за земјите од регионот е брзото спроведување на проценката на усогласеноста на

домашната регулаторната и супервизорска рамка со европската рамка, којашто треба да ја спроведат соодветните органи на ЕУ.

На банките во својата основна функција како институции, главни функции им се прибирање депозити и пласирање на средства во кредити, хартии од вредност и други пласмани, при што се изложуваат на еден од основните ризици во банкарството - ризик на каматните стапки. Влијанието на ризикот на каматни стапки врз банката зависи од висината на билансните и вонбилансни позиции кои се осетливи на овој вид ризик, т.е структурата на билансот, волатилноста на каматните стапки и временскиот период во кој постои изложеност на каматниот ризик.

Промената на каматните стапки влијае врз висината на остварените приходи и расходи на банката изразено низ структурата на активата и пасивата во билансот на банката. При зголемување на каматните стапки, се јавува повлекување на депозитите од страна на депонентите, со цел остварување поголем принос од своите средства, кои сега би ги вложиле со поголеми каматни стапки. Ова повлекување на средства, кај банките предизвикува ликвидносна криза. Банките во овој случај мора да ги надоместат повлечените средства во своите биланси со позајмување на средства за кои ќе се задолжат со нови, повисоки каматни стапки. Исто така, промената на каматните стапки влијае и врз вредноста на портфолиото на должничките и сопствените хартии од вредност на банката, како и на нејзината пазарна вредност.

Управувањето со каматниот ризик вклучува и константно управување со структурата на активата и пасивата на банката, во настојување да се контролира влијанието на каматниот ризик врз финансиските резултати на банката.

Како предлог што се однесува до каматниот ризик, банките би требало да ја мерат својата осетливост кон загуби од работењето во стресни пазарни услови, вклучувајќи и преглед на клучни претпоставки на кои се градат и се базираат нивните модели на каматни стапки, како и да се земат предвид резултатите од тие мерења при преглед и утврдување на својата политика и ограничувањето на каматниот ризик. Тестот на стрес треба да биде прилагоден на карактеристиките на банката и да биде осмислен така што ќе дава

релевантни податоци за околностите во кои банката би била најосетлива и во кои по претпоставки и параметри на кои се засноваат моделите за мерење и симулација на каматниот ризик, би доживеала ненадејни или нагли промени.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Erdem Basci, BIS Review, 18 March, 2013

- Извештај за банкарскиот систем во Република Македонија во 2011 година, НБРМ

- IMF Country Report

URL1: <http://www.bazel2.rs/>

URL2: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>

URL3: <http://www.bis.org/publ/bcbs11a.htm>

URL4: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/regcapital/index_en.htm

URL5: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_177/l_17720060630en00010200.pdf

URL6: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/regcapital/consultation_en.pdf

URL7: <http://www.c-ebs.org/>

URL8: <http://www.nbrm.gov.mk/WBStorage/Files/Odluka%20za%20adekvatnost%20kapitalot.pdf>

URL9: http://www.nbrm.gov.mk/WBStorage/Files/Godisen_izvestaj_za_bankarski_sistem_2007.pdf

URL10: <http://www.c-ebs.org/Supervisory-Disclosure/Options-and-national-discretions.aspx>

URL11: <http://www.eurofiling.info/>

URL12: <http://www.c-ebs.org/>

URL13: <http://www.cupf.hr/rizici.php>

URL14: <http://www.emc.com.mk/index.php>

URL15: <http://nbrm.mk>

URL 16: <http://kb.com.mk>

URL 17: Wikipedia.org

1. Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011, стр. 66.
2. J. F. Sinkey. (2001). *Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry*. New Jersey: Prentice Hall.
3. J. F. Sinkey. (2001). *Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry*. New Jersey: Prentice Hall.
4. Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Скопје: Економски факултет, 2011, стр. 66
5. НБРМ, Одлука за управување со ризикот од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарските активности, „Службен весник на РМ“ бр. 163/2008.
6. Basel Committie on Banking Supervision, *Principles for Management and Supervision of Interest Rate Risk*. Basel, 2001.
7. Др. Драгољуб Арсовски – Ризици во банкарското работење, Економипress Скопје 1998 г.
8. Проф. д-р Гордана Витанова, Пазар на капитал и финансиски институции, Прилеп 2009 г.
9. Фредерик С. Мишкин: „Економија на пари, банкарство и финансиски пазари“, осмо издание од 2007 г.
10. Peter S. Rose, Sylvia C. Hudgins: *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, Белград, 2005.
11. Dr Đorđe Đukić, Dr Vojin Bjelica, Dr Života Ristić: *Bankarstvo*, Економски факултет во Белград, Белград, 2005.

12. Madura, J.: Financial Market and Institutions, Thomson – South-West, Ohio, 2002.;
13. Kandžija, V., Živko, I.: Poslovna politika banaka, Економски факултет во Мостар – Rijeka, Blicdruck, Sarajevo, 2004.
14. H. Greuning, S. Brajović Bratunović: Analyzing and Managing Banking Risk, The World Bank, Washington, USA, 2003.
- 15.4 Basel Committee on Banking Supervision, Principals for the Management and Supervision of Interest Rate Risk, 2003.
16. Борко Крстиќ: „Меѓународно банкарство“, Економски факултет, Ниш, 2001 г.
17. Закон за банките и штедилниците – „Службен весник на Република Македонија“, број 29/96 од 11.6.2006 г.
18. Закон за банките – „Службен весник на Република Македонија“, број 67/2007, 90/2009 и 67/2010.
19. Одлука за изменување и дополнување на одлуката за управување со кредитниот ризик – „Службен весник на Република Македонија“, број 31/2009.
20. Frederic S. Mishkin, Економија на пари, банкарство и финансиски пазари: превод на осмото издание / Фредерик С. Мишкин; (превод Маја Лазаревска ... и др.), Магор, Скопје, 2010
21. Филиповски Владимир, Маја Парнарџиева, Татјана Лукановска, „Финансирање на претпријатијата преку емисија на корпоративни обврзници“, Скопје, 2008
22. Frank J. Fabozzi, Bond Markets, Analysis, and Strategies (7th Edition)
23. Hildy Richelson, Stan Richelson, Bonds: The Unbeaten Path to Secure Investment Growth (Bloomberg)
24. Ивановски Зоран, „Хартии од вредност и портфолио менаџмент“, Европски универзитет, Скопје, 2007.

25. Игор Величковски, „Монетарна трансмисија преку каналот на каматни стапки и финансиски пазари во Македонија: што направивме, што остваривме и што научивме?“, Народна банка на Република Македонија, 2008, Скопје.
26. Jovanovic Petar, Upravljanje investicijama, Beograd, 2001.
27. James S. Van Horne, John M. Wachowich, „Каматни стапки и текови на финансискиот пазар“ (преведувач и стручен читач Кристина Јованова), Скопје, Арс ламина, 2008.
28. James S. Van Horne, Financial Management and Policy, 9 edition, Prentice Hall, Internatinal editions; превод Finansijsko upravljanje i politika, MATE, Zagreb, 1993
29. Judy Wesalo Temel, The Fundamentals of Municipal Bonds, 5th Edition, 2001
30. Kenneth M. Morris, Virginia B. Morris; (превод од англиски Велко Коцев, Калиа Попоска), „Водич за разбирање на парите и инвестициите“, Комисија за хартии од вредност на Република Македонија, Скопје, 2002.
31. Keven Goldstein Jackson, Заработете милиони: како да се печалат пари на берза, Републички фонд за развој, 1992.
32. М-р Снежана Кузманоска, „Анализа, мерење и управување на банкарските ризици“, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Економски факултет, Прилеп.